‘Boekbeoordeelingen. [Recensie van: B.H. Lulofs, Handboek van den vroegsten bloei der Nederlandsche letterkunde [...]. Groningen, 1845]’

W.J.A. Jonckbloet

bron

W.J.A. Jonckbloet, ‘Boekbeoordeelingen. [Recensie van: B.H. Lulofs, Handboek van den vroegsten bloei der Nederlandsche letterkunde [...]. Groningen, 1845].’ In: *De gids* 10 (1846), dl. 1, p. 1-56.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/jonc003boek01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

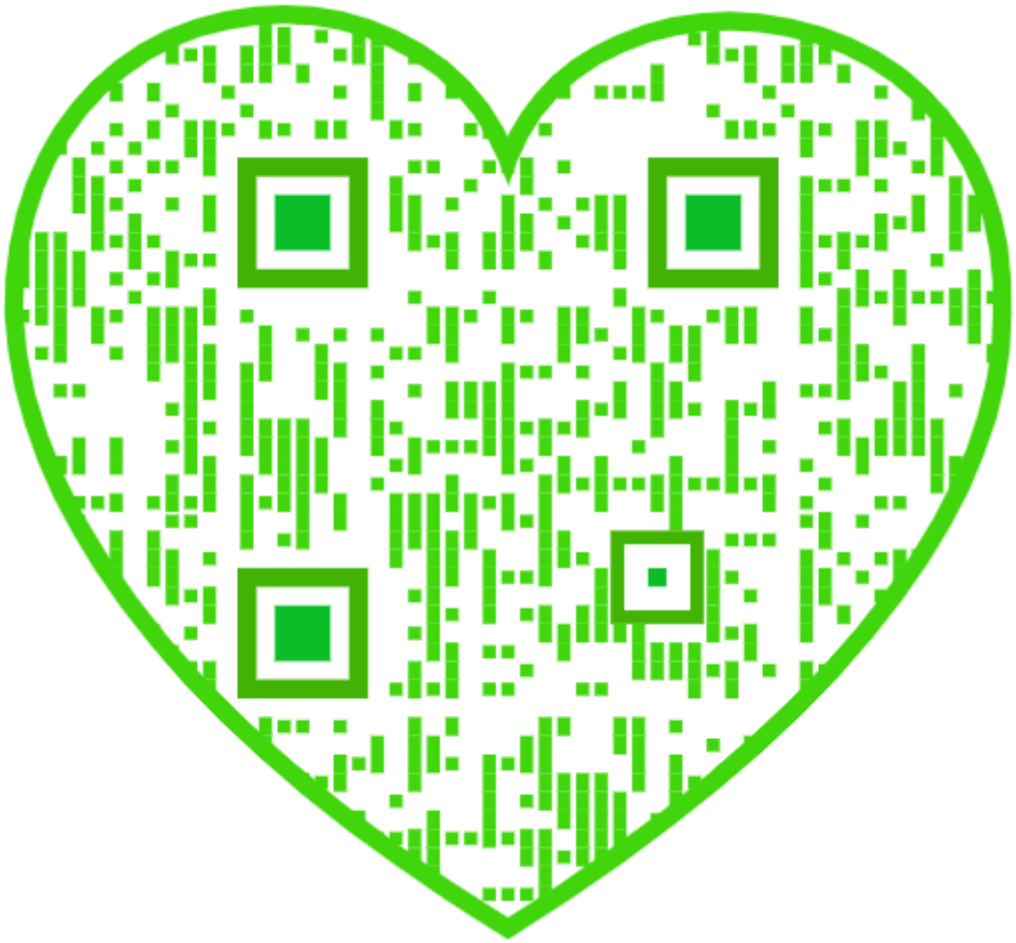

Boekbeoordeelingen.

HANDBOEK VAN DEN VROEGSTEN BLOEI DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, of Proeve uit Nederlandsche schriften der dertiende en veertiende eeuw, met Inleidingen, Aanstipping over de Spraakleer en den stijl van dien tijd, een klein Woordenboek, enz., door Mr. *B.H. Lulofs*, Ridder, enz. enz. Te Groningen, bij J. Oomkens, 1845. XVI en 428 blz. 8°.

> 'Elke zaak kan uit verschillende oogpunten beschouwd worden.'
> Prof. LULOFS, *Handboek*, bl. 17.

Onder de Nederlandsche schrijvers, die sedert eene reeks van jaren op het gebied der vaderlandsche taal- en letterkunde hebben gearbeid, gearbeid met een praktisch doel, en - hetgeen niet een ieder te beurt valt - met gelukkigen uitslag, onder die schrijvers bekleedt Prof. LULOFS eene eervolle plaats. Een Handboek onzer vroegste letterkunde, ons van zijne hand geschonken, wekte onze belangstelling en het vertrouwen op de vervulling eener hooggestemde verwachting.

Hoe heeft het Handboek aan die verwachting voldaan?

Ik heb lang geaarzeld het openhartig en gemotiveerd antwoord op die vraag neder te schrijven, omdat ik niet kan ontkennen, dat het voor den hooggeleerden schrijver en het publiek beide een pijnlijk gevoel moet te weeg brengen, wanneer dat antwoord ongunstig uitvalt, omdat Prof. LULOFS grijs is geworden in het onderzoek en de verklaring onzer letterkunde, terwijl referent nog op den drempel staat van den mannelijken leeftijd; omdat Prof. LULOFS door zijn' rang in de maatschappij en zijne wetenschappelijke titels de praesumtie

voor zich moet hebben geen onnutte werkman te zijn op den akker, die hem ter ontginning is ten deel gevallen, terwijl referent op het gebied der wetenschap een eenvoudig strijder is, *qui n'a que la cape et l'épée;* eindelijk, omdat Prof. LULOFS behoort tot de talrijke school, die beweert HUYDECOPER en CLIGNETT als stichters te hebben, wier voetstappen men slechts heeft te drukken, terwijl referent er naar streeft gerekend te worden tot die minderheid, welke zich van de algemeen ingewortelde denkbeelden heeft losgerukt, om slechts dien weg te volgen, welken hij meent, dat de voortgaande wetenschap zelve heeft afgebakend.

Zoo wij ondanks dit alles er toe zijn overgegaan, om de wrange vruchten van ons onderzoek te doen kennen, het is, in de eerste plaats, omdat de eeuwige waarheid niet mag afhankelijk gemaakt worden van eenige persoonlijke consideratie, omdat eerbied en hoffelijkheid alleen in de vormen kunnen geëischt worden, waarin eene meening wordt voorgedragen, maar niet zoo overwegend mogen zijn, dat ze die meening verstikken; - wij zijn er in de tweede plaats toe overgegaan, omdat het boek van Prof. LULOFS, aanleiding gevende tot het behandelen van al de takken der wetenschap, - historia litteraria, kritiek der teksten, grammatica en lexicographie, - ons eene gewenschte gelegenheid aanbood, om de eischen der wetenschap eens en voor altijd tegenover de oude school te handhaven.

Het is een treurig verschijnsel, dat dit ten jare 1846 nog moet plaats grijpen in een vak, dat sedert het vierde eener eeuw in *Duitschland* tot eene wetenschap is verheven; het is te bejammeren, dat, ten gevolge eener onbegrijpelijke inertie, geruggesteund door eene bespottelijke eigenvergoding, het woord *vooruitgang* alleen de leus der minderheid is!

Hoe meer wij dit gevoelen, aan des te strenger onderzoek dient alles te worden onderworpen, waarnaar men den stand der wetenschap in ons vaderland zou meenen te moeten afmeten.

Men versta mij echter wel: ik werp mij niet als regter op; het is niet voor mijne vierschaar, dat ik het Handboek daag, en de beginselen, die het hebben in de pen gegeven, om die uit de hoogte te veroordeelen. Ik verlang alleen, dat het letterkundig publiek, dat met ernst den vooruitgang der wetenschap en der waarheid wil, en *quem penes arbitrium*, mij beschouwe als den verdediger der partij van beweging tegen

het manifest der partij van behoud, vervat in het Handboek van Prof. LULOFS.

Ik beroep mij noch op welwillendheid, noch op partij-zucht: ik spreek alleen tot het verstand en de rede onzer regters. -

Het is meer dan eens gezegd, en met bewijzen gestaafd, dat de beoefening der oude Nederlandsche letteren, of, in strenger' zin, der Middelnederlandsche letterkunde, geleden heeft door een dilettantisme, dat regts en links, zonder bepaald doel, beuzelend, zonder systeem, zonder overtuiging, in plaats van de wetenschap, eene schrale, onvruchtbare liefhebberij heeft daargesteld. Het boek van Prof. LULOFS is daar om zulks te bewijzen.

Ik zal trachten dit aan te toonen, opdat men ons niet langer beschuldige van oppositiezucht; maar begrijpe, dat wij ons uit volle overtuiging verklaren tegen eene school, die geene vruchten dragen kan.

Het Handboek gaat aan drie groote en grove gebreken mank: *valsche voorstelling, incompleetheid, inconsequentie*. Vandaar eene onware historia litteraria, onkritische tekstuitgaaf, onvoldoende grammatische en lexicographische verklaring.

Men zal zich misschien verwonderen, dat een Professor in het vak, een man van smaak en kunde, wij herhalen zulks, een zoo weinig degelijk, zoo - *tranchons le mot* - onwaardig boek liet drukken; maar die verwondering zal ophouden, wanneer men in het oog houdt, dat langs den ouden weg, dien Prof. LULOFS volgde, en bij gebrek aan warme wetenschappelijke overtuiging, een ander werk ondenkbaar was.

De noodlottige gevolgen van dien ouden sleur, van het stelsel van behoud, de daaruit voortvloeijende inconsequentiën en onwetenschappelijke transactiën, zullen wij aantoonen bij de beschouwing van het werk zelf; wij moeten hier slechts ter loops een blik slaan op het gebrek aan wetenschappelijke overtuiging. Immers het is niet de begeerte om dieper in te dringen in het wezen der taal, het is niet de zucht om den historischen voortgang en ontwikkeling dier taal na te vorschen, of de neiging, om onze voorvaderen in hunne letterkundige en aesthetische vorming te bespieden, die aan Prof. LULOFS onze vroegste schrijvers in handen gaf; - neen, hij voelde zich daartoe alleen aangespoord, ‘doordien in *Duitschland*, in *Frankrijk*, in *Engeland*, en ook hier te lande en in *België*, aan het bebouwen van den akker der middeleeuwsche nationale

letterkunde dagelijks ijveriger de hand wordt geslagen, en de beroemdste Geleerden en Vernuften dien arbeid niet beneden zich rekenden.' Geen wonder dan ook, dat in het oog van Prof. LULOFS dit vak steeds eene bijzaak, een liefhebberijtje bleef, '*op zijn tijd* zeer nuttig' om te beoefenen, - welk 'op zijn tijd' ons voorkomt niet veel te verschillen van *nu en dan, te hooi en te gras, als men niets beters te doen heeft!*

Vraagt het aan BAKE, aan GEEL, aan COBET, of zij hunne Grieksche dichters beoefenden en liefhadden, alleen omdat een HERMANN of een BÖCKH het niet beneden zich rekenden daaraan de hand te slaan, en vraagt hun tevens, of zij ook durven zeggen, dat die studie *op zijn tijd* nuttig is, en zij zullen de schouders ophalen, en u aanraden, u liever aan de komenij te wijden dan de wetenschap te ontheiligen!

Wij verwonderen ons echter niet, dat geen edeler drangreden Prof. LULOFS heeft aangezet tot de beoefening onzer oude letteren: dit vloeit voort uit zijne eigene beschouwing der zaak; want al die oude rijmbrokken, vreemd van taal, vreemd van rhytmus, zonder eenige aesthetische aanlokkelijkheid, alleen geschikt, om er hier en daar een vergeten woord of eene verouderde gewoonte uit op te visschen (verg. bl. 26), zeker ze waren niet geschikt om den Hoogleeraar uit te lokken ze uit eigene beweging te bestuderen. Wij begrijpen zelfs niet, dat Prof. LULOFS niet is teruggedeinsd voor die *corvée*, voor dien rijst- en brijberg, waar hij zich doorheen geworsteld heeft, zonder in het land van *Cocaenje* te komen, - ten zij men als zoodanig wil beschouwen *le plaisir de se voir imprimé;* maar daar zal de Heer LULOFS op zijne jaren en na zoo vele boeken in de wereld gezonden te hebben wel over heen zijn.

Wij wenden ons tot het boek zelf, en natuurlijk eerst tot het begin, de inleiding.

Prof. LULOFS plaatst ons terstond op zijn terrein met de meer dan verjaarde verzekering: 'Men kan den aanvang onzer bepaaldelijk gezegde Nederlandsche letterkunde eerst regt in de *tweede helft der dertiende eeuw* stellen. - - Vroegere schrijvers - zij mogen dan CALFSTAF, NOIJDEKYN (lees: NOYDEKIJN), UTENHOVE, of hoe anders geheeten hebben - zijn slechts óf bloot bij naam, óf bij gissing bekend.'

Twee bladzijden verder (bl. 3) heet het: 'De Heer WILLEMS wil in de voorrede voor den *Reinaert* den aanvang onzer bepaaldelijk gezegde Nederlandsche literatuur reeds in de twaalfde eeuw stellen. Het kan zijn, ja, het is zelfs *zeer vermoe-*

delijk, dat er toen reeds Nederlandsche schrijvers bloeiden, gelijk *dan ook* de Heer MONE in zijn *Uebersicht der Niederl. Volksliteratur älterer Zeit*, bl. 78, zegt: "*dass die Blüthe der Niederl. Dichtkunst vor* 1270 *fällt, also der Mittel-Hochdeutschen zur Seite steht*." Vergelijk ook V. WIJN, *Hist. Avondst.*, bl. 261, en den Heer V.D. BERGH, *Nederl. Volksromans*, bl. 163. - Met zekerheid weet men echter tot dus ver van hen en hunne schriften weinig of niets te zeggen.'

Wij moeten bij de eerste dier verklaringen stilstaan, omdat zij voor een groot deel de toetssteen zal uitmaken, waarnaar wil den aanleg van het geheele boek zullen onderzoeken; want is zij valsch, dan is ook de geheele inrigting, daaruit voortvloeijende, onjuist en verwerpelijk.

Reeds bij het aangehaalde stooten wij terstond op de genoemde hoofdgebreken:
Inconsequentie,
Valsche voorstelling,
Incompleetheid.

Wat de *inconsequentie* betreft, die valt van zelf in het oog. Prof. LULOFS stelt het begin onzer litteratuur zeer bepaaldelijk in *de helft der dertiende eeuw;* dat hij daarbij het oog heeft op JACOB VAN MAERLANT leert ons het Handboek, daar immers met diens werken een begin wordt gemaakt, en hij zelfs (bl. 31) zeer stellig en uitdrukkelijk genoemd wordt: 'de oudste Nederlandsche schrijver en dichter.'

Dit is alzoo eene uitgemaakte zaak, dit staat vast. Ja, maar - en van zoodanige *jamaar's* wemelt het boek - het *kan zijn*, het is zelfs *zeer vermoedelijk*, dat er vóór hem reeds Nederlandsche schrijvers bloeiden, gelijk dan ook - en dit *dan ook* kan hier niets anders beteekenen dan *te regt* - de Heer MONE zegt: 'dass die Blüthe der Niederl. Dichtkunst *vor* 1270 fällt;' en dan worden eenige schrijvers aangehaald, om het gevoelen van MONE en WILLEMS te bevestigen; onder deze V.D. BERGH, die t.a. pl. betoogt, dat in 1130 de volkstaal reeds geschreven werd, terwijl hij den *Reinaert* ook zeer stellig in de 12de eeuw plaatst.

Er ontbreekt nog slechts aan, dat de schrijver er hadde bijgevoegd: 'MAERLANT zelf, dien ik den *oudsten Nederlandschen schrijver* noem, heeft ons de namen van vroegere dichters of dichtwerken bewaard.'

Dit had zoo al de *inconsequentie* niet duidelijker gemaakt, dan toch de *valsche voorstelling* terstond doen in het oog springen.

In den *Spieghel Historiael* toch prijst MAERLANT CALSTAF en NOYDEKIJN als fabeldichters, CLAYS VERBRECHTEN noemt hij als romandichter, WILLEM UTENHOVE als zamensteller van een' Bestiaris.

Buitendien, zoowel MAERLANT als zijn tijdgenoot VAN HEELU wijzen ons op een aantal riddergedichten, die zeker algemeen verspreid waren en waarvan de eerste zelf getuigt:

> Goede jeesten ende saghen
> Vint men vele nu bi daghen[(1)].

Daaronder rekene men:

> Alle die grote aventure
> Diemen leset van Arture
> Ende van dien ridder Waleweine:
> - - - - -
> Caerls wijch - - -
> Ettels orloghe van den Hunen,

enz., hetgeen wordt aangevuld door de twee bekende plaatsen:

> Dien dan die boerde van den grale,
> Die loghene van Perchevale,
> Ende andere valscer saghen
> Vernoijen ende niet en behaghen,
> Houde desen spiegle historiale
> Over die truffe van Lenvale,

en uit het Leven van St. FRANCISCUS:

> Mer Tristram ende Lanceloet,
> Perchevael ende Galehoet,
> Hier of willen de liede horen.

Voeg daarbij het geheele hoofdstuk tegen de menestrele (overgenomen in de *Brabantsche Jeesten*, Dl. I, bl. 214-216), waar de *Fierabras*, de *bere Wislau*, de *Willem van Oringhe*, enz. worden genoemd, - en men zal mij toestemmen, dat onze zoogenoemde *oudste dichter* beter met het begin onzer letterkunde bekend was dan Prof. LULOFS.

Bijna gelijktijdig met MAERLANT schreef JAN VAN HEELU, en ook hij getuigt, dat hij kende

> Der edelre Machabesen jeeste,

en de gedichten, waarin men las:

> Hoe Roelant ende sine ghesellen
> Te Ronchevale verslaghen bleven,

(1) *Horae Belg.*, I, 48.

terwijl hij gewaagt van de

> grote
> Feeste diemen van Lancelote
> Vint ocht van Perchevale.

En vooral is de getuigenis van HEELU voor ons van waarde, omdat wij weten, dat hij die gedichten in de Dietsche taal kende, daar hij met het Fransch niet best overweg kon, gelijk hij zelf getuigt:

> Ic ben des fransoys niet meester.

Prof. LULOFS zal daartegen inbrengen: ‘zij zijn slechts óf bloot bij naam, óf bij gissing bekend.’

Valsche voorstelling, incomplete wetenschap!

Van NOYDEKIJN hebben wij overblijfsels, reeds door BILDERDIJK bekend gemaakt; van den *Willem van Oringhe*, door CLAYS VERBRECHTEN gedicht, heeft WILLEMS fragmenten medegedeeld; en wat betreft de overige genoemde gedichten, ook die zijn met meer andere óf geheel, óf gedeeltelijk voor ons bewaard gebleven; zie slechts mijne inleiding op den *Roman van Karel den Grooten en zijne XII Pairs*, bl. XI, en op den *Roman van Lancelot*, die, zoo ik hoop, ongeveer gelijktijdig met deze bladen het licht zal zien.

Doch al ware ook dit alles verloren gegaan, al kenden wij slechts enkele namen, niets zou nog de uitspraak regtvaardigen, dat de aanvang onzer letterkunde eerst in de helft der dertiende eeuw valt, omdat juist die namen reeds daar zouden zijn, om het tegendeel te bewijzen.

Na al hetgeen daarover in de laatste jaren reeds geschreven en uitgegeven is, schaam ik mij bijna hierbij zoo lang stil te staan; maar de heeren der oude school,

> Genti - - con occhi tardi e gravi,
> Di grande autorita nei lor sembianti,

schijnen al wat hen van de denkbeelden van het jaar 1780 zou kunnen terugbrengen, als *non avenu* te beschouwen; men moet er dus wel op terug komen tot walgens toe.

Eens en voor altijd dus: neen, onze letterkunde vangt niet aan met de helft der dertiende eeuw; het is van dien tijd, dat haar *verval* dagteekent. Van 1150 tot 1270 heeft eene dichterlijke school gebloeid, rijk aan verbeelding, heerschende over eene zoetvloeijende, kernachtige taal, die in epischen of lyrischen vorm zich de heerlijkste monumenten gesticht heeft bij wie niet vooringenomen of anderzins onbevoegd wil oordeelen.

Het zijn die ‘fantastische riddergedichten,’ zoo als Prof. LULOFS ze bl. 17 noemt, en waarvan hij na het vroeger gestelde de thans zeer zonderlinge, zeer inconsequente verklaring aflegt, dat men die ‘wel mede tot de *oudste voortbrengselen* onzer letteren brengen mag.’

Met MAERLANT, en dit hebben we reeds meer dan eens openlijk gezegd en gedrukt, en voor ons SNELLAERT(1) en anderen, - met MAERLANT vangt het verval aan dier letterkunde; want door zijnen invloed vooral moest de epische en lyrische poëzij onderdoen voor het leerdicht, dat zich sedert op de eerste plaats gehandhaafd heeft; en er is wel niemand, die zal willen beweren, dat uit een aesthetisch oogpunt de didactische school de voorkeur verdient boven epos of lierdicht.

Eene al te letterlijke opvatting, eene bekrompene verklaring der overbekende plaats uit den *Leken Spieghel*, die MAERLANT den vader noemt der Dietsche dichters, heeft tot het systeem geleid, dat door latere onderzoekingen reeds moest onder den voet gehaald zijn, zoo niet alle liefhebbers der oude school zich daartegen verzetteden.

Zal ik dit hier breedvoerig betoogen? De ruimte, mij in dit Tijdschrift toegestaan, verbiedt zulks; ik mag noch wil hier eene volledige letterkundige geschiedenis geven. Maar voor ons doel is het ook onnoodig. Het was genoegzaam de historische overleveringen aan te stippen, de gronden op te geven, waarop het gebouw moet worden opgetrokken, dat, prijkende met al de hechtheid der nationaliteit en de schoonheden der aesthetica, weldra het vermolmde bouwsel in de schaduw zal stellen, waarin Prof. LULOFS, noch iemand, ondanks de kleurtjes en vernisjes, die er aan te koste worden gelegd, ons ooit belang zal doen stellen.

‘Den bloei van het zoogenaamde Dietsch, of de beste en talrijkste gewrochten der Middelnederlandsche Letterkunde moet men vooral in de dertiende en veertiende eeuw zoeken,’ herhaalt de Hooggel. schrijver, bl. 10. Na het aangevoerde zal het genoegzaam zijn zonder omslag *vooral* in *vooral niet* te veranderen, en wij nemen deze gelegenheid waar, om tegen den titel van het geheele boek te protesteren, die meer naar waarheid zou luiden: *Handboek van het eerste verval der Nederl. Letterk.,* of, zoo men wil, *van het tweede tijdperk der Nederl. Letterk.;* maar nooit ‘van den vroegsten bloei.’ Want

(1) *Verhandeling over de Nederl. dichtk. in België*, bl. 20-21.

zoo Prof. LULOFS zich al op de uitspraak van GRIMM beroept (*Gramm.*, I, 466), het is waar, in 1819 schreef deze: ‘mittel-niederländische Mundart nenne ich die während des 13, 14 Jahrh. in Brabant, Flandern und Holland blühende - - - von 1270 an bis 1350 erscheint das Wichtigste;’ maar de groote GRIMM was te veel met de wetenschap vooruitgegaan, om dit in de derde uitgave zijner *Grammatik* in 1840 te herhalen, en in die derde uitgave heeft hij, bl. 264, - hetgeen Prof. LULOFS niet meldt, - zijne uitspraak aldus gewijzigd: ‘*Der Blüthe Mhd. Poesie beinahe gleichzeitig* strömen reiche Quellen der deutschen Sprache in Flandern, Brabant, Seeland, Holland und Geldern.’ En het is genoegzaam bekend, dat die *Blüthe* Mhd. poëzij lang vóór de helft der dertiende eeuw valt.

Daar Prof. LULOFS het beste, het meest dichterlijke tijdperk onzer letterkunde geheel ter zijde laat, is het natuurlijk, dat hij moeite moet doen, en zich aftobben, om de schrijvers, die hij in zijne bescherming genomen heeft, aan te bevelen. Alzoo verdient die litteratuur belangstelling: ‘1°. voor de studie onzer taal, 2°. voor de studie van de geschiedenis dier dagen, 3°. voor de studie van de zeden, gebruiken, enz. en 4°. eindelijk om de menigvuldige vonken van vernuft, die te midden van de nevelen der ruwheid en onbeschaafdheid, welke op de Middeleeuwsche letteren mogen rusten, alom opflikkeren, en om het gezond verstand, benevens het ware, naïve en ongekunstelde gevoel, dat soms in die schriften van den ouden tijd wordt aangetroffen.’

Wat de drie eerste punten betreft, ik geloof niet, dat die voldoende zijn, om een oningewijde smaak voor die litteratuur in te boezemen. Het is, alsof men tot een' beschaafden kring zeide: - Daar is eene uitgestrekte mijn: duik neêr in de duisternis, in de benaauwde lucht; en wanneer ge vlijtig in het zweet uws aanschijns wroet en wurmt, zult ge te midden van dien berg stofs en dreks hier en daar een aàrtje goud en zilver vinden.

Ik ben overtuigd, dat die heeren zouden antwoorden: - Onze roeping is het niet schatten te delven uit de ingewanden der aarde; wij zijn wel bereid er ons voordeel mede te doen en er ons mede te versieren, zoo gij, wiens roeping het is, slechts de moeite wilt doen het voor ons op te delven en bruikbaar te maken.

Ik vrees, dat het grootste deel van het publiek evenzoo Prof.

LULOFS zal toeroepen: - Gij geeft mij fraaije redenen aan, om mij te bepraten, mij in dien doolhof van nuchtere didaktiek vol stopwoorden te wagen, alleen, om er een vergeten woord of versleten gewoonte uit op te rakelen. - Dat is het werk der taalgeleerden, der wroeters *ex professo*. Delf en ontgin, en maak het gevondene bruikbaar, en wij zullen u dankbaar zijn voor uwe praktische bemoeijingen; wij zullen partij trekken van de wetenschap, van de resultaten, die een streng onderzoek u heeft doen vinden; - maar voor ons zou het waarachtig de moeite niet loonen, die duizende rijmregels, die op zich zelf zonder waarde zijn, te slikken.

En ze zouden geen ongelijk hebben.

Wat het vierde punt betreft, Prof. LULOFS heeft daarmede getracht een gaas te werpen over de ongenoegzaamheid der gronden, die voorafgaan; maar dat gaas is te doorzigtig, om effekt te praesteren, en een onpartijdig lezer zal daarover dus redeneren:

- Prof. LULOFS verklaart herhaaldelijk: 'In den stijl onzer oudnederlandsche geschriften is over het algemeen niet veel verheffing, en vele zoogenaamde dichtstukken zijn niets anders dan berijmd proza. - - Ontsierd worden vele schriften der dertiende en veertiende eeuw door de stopwoorden en stop-zinnen, die om des rijms wille worden ingelascht,' enz., enz. Van daar, dat, volgens zijn Hooggel. oordeel, dan ook 'uit een hoog aesthetisch oogpunt de beoefening onzer oudnederlandsche letterkunde, even als die der middeleeuwsche literatuur van de meeste andere volkeren, juist zoo bijzonder veel aanlokkelijks niet heeft.'

Ergo, het is uitgemaakt, dat die litteratuur alleen uit het laag aesthetisch oogpunt aanlokkelijk is, dat wil zeggen, niets dan prullen bevat, waaraan ik mijnen kostbaren tijd niet verknoeijen, mijnen smaak en kunstzin niet op de pijnbank brengen zal. Want wat zegt het na de gestelde praemissen, of hun schrijftrant 'dikwerf iets naïefs, natuurlijks en ruw-bevalligs' hebbe, en dat 'men niet zelden over het gezond verstand en de wijsgeerige wijze van zien onzer oude schrijvers zich grootelijks verwonderen moet' (bl. 23), of dat 'te midden van de nevelen der ruwheid en onbeschaafdheid menigvuldige vonken van vernuft opflikkeren,' en dat er *soms* in die geschriften 'gegrond verstand (bis) en naïef ongekunsteld gevoel wordt aangetroffen!'

Geene dier phrases heeft het vroeger uitgebragte oordeel ver-

nietigd; integendeel, ik zie daarin slechts een hinken op twee gedachten, waaruit mij blijkt, dat Prof. LULOFS zoo overtuigd is van de onwaarde der litteratuur, die hij ons wil doen kennen, dat hij heeft gemeend naar eenige klinkende redenen te moeten zoeken, die de uitgave van zijn boek eenigzins verdedigen.

Wel verre van ons eenige belangstelling, eenige warmte in te boezemen voor die oude schrijvers, heeft hij ons voor goed alle lust benomen, om ze ooit in te zien. Wij zullen dus het *Handboek* maar stilletjes laten rusten.

En wie zoo redeneerde zouden we alweder gelijk moeten geven.

En dit alles is het noodzakelijk gevolg van het systeem, dat bij de zamenstelling van het *Handboek* heeft voorgezeten!

Maar hetgeen ons vooral getroffen heeft, is de oppervlakkige kennis van de middeleeuwen en hare litteratuur, die in het tot nog toe behandelde is ten toon gespreid. Die ons met de schatten van een tijdperk wil bekend maken, moet wel met dien tijd tot in de minste bijzonderheden vertrouwd wezen, en vooral ingedrongen zijn in den geest der eeuw en der letterkunde, die hij ons wil doen kennen. En wij herhalen het, het is hier alweder *incompleetheid, valsche voorstelling*.

Zoo wordt hier wederom de oude phrase gebruikt: ‘nevelen der ruwheid en onbeschaafdheid,’ die op de middeleeuwen rusten, eene phrase, die voor weinige jaren zelfs nog eene apologie heeft gevonden[1].

En wat beteekenen die woorden echter? Dat men voor eenige eeuwen over vele onderwerpen anders, minder juist dacht dan thans? dat de maatschappij eene andere inrigting had? dat de letterkunde anders werd begrepen? Geenszins, dit alles is natuurlijk, en de middeleeuwen hebben dat met de klassieke oudheid gemeen. Wilde men er slechts dat mede zeggen, men zou niet zoo drukken op de woorden *ruwheid, barbaarschheid, duisternis, onbeschaafdheid*.

Men wil daarmede uitdrukken, dat men in de middeleeuwen in het geheel niet dacht, dat de maatschappij ordeloos en bandeloos vegeteerde, dat alle wetenschap onzin en de letterkunde een zamenlapsel van ongerijmdheden was, zonder vorm en zonder strekking, - dat de geest dood en alleen de materie gevierd was.

En daartegen protesteren wij met al de kracht eener warme

(1) Dr. P.J. VERMEULEN, Inleiding op het ged. *van den levene O.H.*, bl. XIV.

overtuiging; daar tegen protesteren wij namens de geschiedenis, die zich begint te ontwikkelen ‘uit de nevelen der ruwheid en onbeschaafdheid’ van onze vooringenomenheid en bekrompen wijze van zien; daartegen protesteren wij vooral krachtens eene alom in *Europa* verbreide rijke letterkunde, die alles behalve barbaarsch en onbeschaafd was.

Te regt zegt PAULIN PARIS, ter gelegenheid van den *Lancelot du Lac*(1): ‘On n'a pas assez remarqué l'importance d'un monument de cette nature, élevé avant la fin du XII^{e} siècle, en France ou en Angleterre, par un baron d'origine françoise. Que deviennent nos préventions contre la grossièreté, l'ignorance et la barbarie de nos ancêtres, en présence d'une composition complètement fondée sur des avantures galantes et dans laquelle cependant vous chercheriez en vain une parole qui blessât la pudeur la plus ombrageuse? Chaque page révèle au contraire une élégance de moeurs comparable peut-être à celle des chevaliers contemporains des Fleuranges et des Bayard. Quoi! ces barons dont nous aimons à tourner en ridicule l'orgueilleuse ignorance se plaisoient à faire, dès ce temps-là, des livres demeurés pendant plus de trois siècles l'admiration et les délices de l'Europe entière! D'un autre côté, c'est aussi des rangs de cette vielle baronnie françoise que sortirent les Villehardouin, les Joinville, les Charles d'Orléans, les La Noue, les Montaigne et les Castelnau. Songez que je ne vais pas au-delà, et que même je laisse en arrière plus de cent poètes élégants, tous de la plus haute naissance et tous contemporains de Philippe-Auguste ou de Sainte-Louis. Un jour viendra sans doute où nous refuserons notre confiance à ce dicton: un gentilhomme auroit autrefois rougi de savoir lire. Alors nous examinerons; alors nous ne répéterons pas tout ce qu'on a dit, mais seulement ce qu'on aura bien fait de dire.’

Wij willen daarmede de middeleeuwen niet opvijzelen ten koste van onze negentiende eeuw, wij willen daarin niet onvoorwaardelijk alles goedkeuren; verre van daar, want wij zijn de eerste, die gelooven aan eene vooruitgaande beschaving, aan eene trapsgewijze ontwikkeling van het menschelijk geslacht. Maar wij willen een onpartijdig onderzoek en een onbevangen oordeel.

Wij willen daarom geene phrase als deze: ‘Met die middeleeuwsche hetzij Hoog- of Nederduitsche of Fransche schrijvers

(1) *Les manuscrits françois de la bibl, du Roi*, Tom. I, p. 177 suiv.

zóó te dweepen als door sommige Palaeomanen in *Duitschland* wel geschiedt, ze met de grootste vernuften der klassieke oudheid en van later tijden op eene rij te willen stellen is belagchelijk.'

'*Der Nibelungen lied* - zegt de beroemde Zwitsersche geschiedschrijver JOHANNES VON MÜLLER - *könnte die Teutsche Ilias werden;* het is zulks echter daarom niet geworden.'

Wij herhalen het met spijt, voor veertig jaren mogt dergelijke taal gelden, thans getuigt zij van de grootste bekrompenheid of van weinig bekendheid met de litteratuur, die men met een enkelen pennestreek uit de hoogte veroordeelt; en wij beklagen den man, die, niettegenstaande zoovele antipathiën, geene zelfstandigheid genoeg in zich gevoelde, om met ronde woorden, zonder zijn openhartig oordeel door duizend inconsequenties te vergoêlijken, te waarschuwen tegen dien poel van middeleeuwsche monniksbeuzelarijen.

Maar gelukkig is dat oordeel valsch, en wij aarzelen niet Prof. LULOFS, ondanks zijne verdiensten in zoo menig opzigt, in dezen (gesprooken in Hollandsche rondigheit, als HOOFT zeî,) geheel incompetent te verklaren.

Want, wie de kronijken en onpoëtische didaktische en ascetische rijmelarijen laat voor hetgeen ze zijn[(1)], en met een onbevangen gemoed en vooral toegerust met de noodige kennis van taal en geschiedenis, de epische poësie in de middeleeuwen, zoowel van Franschen als van Duitschers, leest, hij zal een ander oordeel vellen, 'denn,' om met LACHMANN te spreken[(2)], 'denn diese Gedichte werden ihm nicht etwa verzeihliche, wohlgemeinte Versuche eines unschuldigen kunstlosen dranges

(1) Men versta mij wel: wij redeneren hier uit het aesthetisch oogpunt, en dan hebben wij alle regt ze niet hoog aan te slaan, al is het van sommige kronijken ook al waar wat Prof. LULOFS (bl. 108) van STOKE zegt, dat het hem namelijk soms niet ontbreekt 'aan kracht en klem van uitdrukking en aan iets zeer schilderachtigs en dramatischs (*sic!*) in de voordragt.'
Maar wij protesteren wederom tegen de volgende verzekering (t.l.a. pl.): 'In al die kronijken, lezer! doet zich nog een nagalm der aloude volksliederen en volksballaden hooren!' - Neen, die zoo redeneert heeft geen zin voor echte volkspoëzij, die een *Nibelungen Lied*, eene *Chanson des Lorrains* kon voortbrengen. Die volksliederen waren vol gloed en leven, en wij zullen ons wel wachten, daarmede, ook zelfs in de verte, die monniks-produkten te vergelijken, die 'frühzeitig und voreilig alles poetische Element aus der Geschichte entfernten,' gelijk GERVINUS, met meer zin voor waarheid en kunst, zegt (*Geschichte der deutschen Dichtung*, I^2, 60).

(2) *Zu Wolfram von Eschenbach*, S. VI.

scheinen, sondern die edelste reichste blüthe einer bewussten und zum klassischen ausgebildeten poësie, die eben so wenig nur für ein schwaches vorspiel der heutigen gelten kann, als etwa das deutsche reich für einen geringen anfang zum deutschen bunde.'

Zoo iemand thans nog apodictisch, zonder aanvoering van redenen, aan de middeleeuwsche poëzij onvoorwaardelijk alle aesthetische waarde ontzegt, of de gedichten van ROELAND en AMADIS op eene lijn kan stellen (bl. 192), dan durven wij bijna beweren, dat hij nimmer eene enkele letter van de romantische dichters las. Want, wie bekend en vertrouwd is met den *Reinaert*, de *Nibelungen*, den *Parzival*, den *Garin le Loherenc*, de *Chanson de Roland*, moet al zeer weinig waarachtig gevoel bezitten, of verbijsterd zijn door eene bekrompene vooringenomenheid, om de aesthetische waarde dier reuzenconceptiën voorbij te zien. Hem zouden wij ernstig aanraden, zijn oordeel terug te nemen, tot dat hij met kennis van zaken konde spreken; en mogten de materiële bezwaren, die prof. LULOFS, bl. 22, opsomt, hem beletten die voortbrengsels al in hunnen oorspronkelijken vorm te genieten, welnu, hem resten de vertalingen van SCHELTEMA of WILLEMS, van SIMROK, SAN-MARTE en LE GLAY, die hem ten minste eene schaduw van hunne originelen zullen geven, welke schaduw zelfs nog in staat zal zijn een meer gunstig, dat is, meer waar oordeel uit te lokken.

Het is bedroevend zóó te moeten spreken ter gelegenheid van een werk van een Nederlandsch professor; maar de waarheid behoudt hare eischen zonder aanzien des persoons.

Voor het overige, zoo JOHANNES VON MÜLLER reeds voorzag, dat de *Nibelungen* de duitsche *Ilias* konden worden, hij zou in onze dagen erkennen, dat zulks het geval is, ondanks de verklaring van Prof. LULOFS.

Dat wil zeggen, dat, gelijk de rhapsodiën der *Ilias* de Grieksche heldensage bevatten van een schitterend tijdperk, zoo in de rhapsodiën der *Nibelungen* de Duitsche heldensage leeft; dat de beelden in het Duitsche gedicht even kolossaal zijn als in het Grieksche - men denke aan de bekende vergelijking van HEINRICH HEINE -, de hartstogten even breed geteekend, de handelingen even rijk gekleurd, even indrukwekkend gegroept, even naïf verhaald, de schilderingen even boeijend, de indruk even verpletterend. Ja, wij meenen niet te overdrijven, als wij beweren, dat bij een onpartijdig onderzoek de schaal nog ten voordeele van het Duitsche epos zou overslaan.

En zoo het *Nibelungen Lied* al niet bij geheel het Duitsche volk de Duitsche *Ilias* is geworden, dit is natuurlijk: ook HOMERUS bestond en bestaat alleen voor hen, die zijne taal verstaan en in staat zijn zijne schoonheden te gevoelen; en zoo thans al iedere épicier niet dweept met CHRIMHILDE of SIGFRIED, nog minder heeft hij op met de μ□νις Πηληϊ□δεω 'Αχιλ□ος, waarvan hij ter naauwernood gehoord heeft.

Maar wij geven de *Nibelungen* nog niet uit voor het uitstekendste: als aesthetische voortbrengsels komen vooral in aanmerking de gedichten der zoogenoemde hofdichters, de *Parzival*, de *Tristan* en anderen, waarin vooral doorblinkt dat, wat HEGEL het grondbeginsel der romantische kunst noemt(1), 'Die erhebung des Geistes zu sich, durch welche er seine objectivität welche er sonst im Aeusserlichen und Sinnlichen des Daseyns suchen musste, in sich selber gewinnt, und sich in dieser Einigkeit mit sich selber empfindet und weiss.'

Hoe ook eene kwalijk toegeruste kritiek, of een bevangen oordeel onze aesthetica moge veroordeelen, en de middeleeuwsche romantiek verdoemen, wij houden de rhapsodiën der *Nibelungen*, met LACHMANN(2), voor 'die schönste Volkslieder aus den jahren 1190-1210,' wij meenen met GERVINUS(3), dat wij 'im *Parzival* und *Tristan* unsere damalige kunst auf ihrer höchsten Höhe gesehen haben.'

Wij gelooven aan de dichterlijke waarde der middeleeuwsche poëzij, wijl zij op iedere bladzijde in het oog springt en tot eerbied dwingt en sympathie.

Daarom hebben 'de ROQUEFORT'S, de LA RUE'S, de PERCY'S, de WALTER SCOTT'S, de GRIMM'S, de HUYDECOPER'S, de VAN WIJN'S, de BILDERDIJKEN, en een aantal mannen van geleerdheid en smaak in *Frankrijk, Engeland, Duitschland* en hier te lande' - waarom ook niet van BENECKE, LACHMANN, GERVINUS, MORITZ HAUPT, FRANCISQUE MICHEL en PAULIN PARIS of THOMAS WRIGHT gesproken, die meer nog de litteratuur in haar geheele wezen beschouwden? - 'van de studie der middeleeuwsche letterkunde vlijtig hun werk gemaakt,' en niet alleen omdat 'het veld der oud-Grieksche en Romeinsche litteratuur weinig geheel onbebouwde plekken meer aanbiedt, ja, hier en daar, op wat arenlezingen na, luttel meer op hetzelve te oogsten valt,' - COBET

(1) HEGEL'S *Vorlesungen über Aesthetik*, ed. Hotho, II^2, 121-122.
(2) *Zu den Nibelungen*, S. 6.
(3) *Geschichte der deutschen Dichtung*, I^2, 453.

zal het u anders vertellen - ‘terwijl integendeel onafzienbare akkers der oudere nationale letterkunde nog ten eenenmale woest en braak liggen.’

Neen, dat beoefenen der middeleeuwsche litteratuur *faute de mieux* had geen LACHMANN gevormd, geen boek het leven gegeven als de *Geschichte der Nationallitteratur*, van GERVINUS! Slechts een *Handboek*, zoo hybridisch als het onderhavige, kon er de vrucht van zijn.

Prof. LULOFS roepe ons niet toe, dat hij op verscheiden plaatsen de aesthetische waarde erkent van de poëzij, welker regten wij willen doen gelden. Het is zoo, maar altijd nadat hij zijn afkeurend oordeel heeft nedergeschreven; maar steeds in nooten, in kleiner letter gedrukt, die dus minder moeten wegen dan het vonnis in groot dessendiaan pronkende, en schijnbaar alleen nedergesteld, om zoovele proeven te meer te geven, hoe men op iedere pagina inconsequent en onwaar moet zijn, als men schrijft zonder overtuiging.

Daarenboven de autoriteiten, die Prof. LULOFS bijbrengt, om aan zijne inconsequenties de kroon op te zetten, bewijzen eigenlijk niets; zoo VAN WIJN[1] de rijmkronijken voor poëzij wil doen doorgaan, dan gelooven wij hem niet, omdat wij tegen twee bijna schoonen verzen er honderd kunnen stellen, die geene aanspraak op verheffing kunnen maken; zoo GELLERT voor de eer der middeleeuwsche letteren in de bres springt[2], hij doet zulks maar ten halve, omdat het nooit bij hem opkwam aan eene eigenlijk gezegde poëtische litteratuur der middeleeuwen te denken; daartoe ontbrak het hem aan materiaal. En zoo WILLEMS al in zijne *Introd. op Heelu* (bl. XIX) ware woorden gesproken heeft, voor onze strenge eischen zijn ze niet afdoende, omdat hij daar ook slechts van détails spreekt en meer om toegevendheid vraagt, dan de regten der kunst handhaaft.

Ook voor ons gelden nog de woorden van GERVINUS[3]: ‘Mir schien es, als ob die Geschichte der deutschen Nationalliteratur noch von Niemandem aus einem Gesichtspunkte behandelt worden sei, welcher der Sache selbst würdig, und der Gegenwart und jetztigen Lage der Nation angemessen wäre;’ want de laatste proeve hier te lande gegeven, die van Prof. LULOFS,

(1) *Historische Avondstonden*, I, 281.
(2) Aangehaald in de Inleid, op MAERLANT'S *Sp. Hist.*, bl. VI.
(3) *Geschichte der deutschen Dichtung*, I^2, 4.

eene proeve, die ons aan den voortgang der wetenschap in *Nederland* zou doen twijfelen, zij is daar, om de waarheid van de woorden des Duitschen geleerden te bevestigen. -

Wanneer het ons alleen te doen ware om eene kritiek van het *Handboek*, zouden wij onzen arbeid als geëindigd kunnen beschouwen; want wij hebben genoegzaam aangetoond, dat de grondslagen, waarop dat werk werd opgetrokken, ongenoegzaam waren; dat de praemissen van het systeem valsch zijn, en dat dien ten gevolge hetgeen daarop is gebouwd van zelf moet wegvallen, zoodra die grondslagen zijn omvergehaald; wij hebben uiteengezet, dat het doel, waarmede het boek geschreven werd, niet kan bereikt worden langs den gevolgden weg.

Want men schrijft een handboek als het onderhavige, om de wetenschap, die men hoogschat en lief heeft, te verspreiden; om smaak in te boezemen voor de letterkunde, met welker beoefening men zoo menig gelukkig uur heeft doorgebragt. Wanneer men dus begint met die litteratuur als onaesthetisch, dor en taai af te schetsen, welke reden zal er dan voor iemand ter wereld bestaan, om het boek te koopen of te lezen, behalve voor de studenten, die het zullen moeten aanhooren op het brodstudiumscollegium, waar Prof. LULOFS het 'bij een gedeelte zijner akademische voorlezingen hoopt te gebruiken!'

Maar, gelijk wij bij den aanvang van ons opstel zeiden, het is niet alleen tegen het *Handboek*, als op zich zelf staande verschijning, dat wij te velde trekken; wij leveren een protest tegen de geheele rigting der oude school, en daarom moeten wij ZHG. nog volgen op het terrein der tekstkritiek, grammatica en lexicographie.

Zie hier, wat ons omtrent de wijze van het mededeelen der proeven gezegd wordt.

(Bl. 30) 'Wij gaan over tot de hoofdzaak zelve van dit ons werk, namelijk tot het geven van *eenige* proeven uit *deze en gene* onzer voornaamste oud-Nederlandsche geschriften uit de dertiende en veertiende eeuw, of bij en omtrent dat tijdperk, - - - Zonder ons voorts aan eene systematische verdeeling van de werken onzer oudere literatuur in epische, historische, didactische, te binden, zullen wij met de meeste bij name bekende en tevens oudste schrijvers beginnen, en zoo wij meer dan één geschrift van hen bezitten, uit die schriften, hoe verschillend van inhoud ook, achter elkander proeven bijbrengen, terwijl wij in dier voege tot of meer naamlooze, of tot kleiner,

of wel tot wat later lettergewrochten zullen overgaan. Men zoeke in dit alles echter *in het minst geene volledigheid*, of verwachte, dat wij van elk maar eenigzins bekend oud-Nederlandsch geschrift hier staaltjes zullen aanvoeren.'

Alweder een bewijs van *inconsequentie* en *incompleetheid*. De titel belooft ons *den geheelen vroegsten bloei* onzer letterkunde, zoo als Prof. LULOFS dien bloei begrijpt. Wij hebben dus regt, in dit Handboek wel degelijk *volledigheid* te eischen; niet '*eenige* proeven, uit *deze en gene* onzer voornaamste geschriften,' maar *genoegzame* proeven uit al die werken, die het gekozen tijdperk karakteriseren; dat wil niet zeggen 'staaltjes uit elk maar eenigzins bekend oud-Nederlandsch geschrift,' maar uit al die gedichten, die in het kader noodzakelijk zijn, om deze of gene rigting te doen kennen, - al bepaalden die stukken zich ook slechts tot twee of drie. Dus niet dat onbepaalde *eenige, deze en gene*, dat alle grondige wetenschap uitsluit.

Hoe weinig ernst het Prof. LULOFS voor het overige met grondigheid is, blijkt ons wederom uit de rangschikking zijner proeven; voorop dat, waarvan de auteur het meest 'bij name bekend' is; achteraan die stukken, waarvan men den dichter niet kent, al ware het ook, dat juist deze stukken de oudste waren, die tot ons zijn gekomen, als b.v. *de Reinaert*, de *Brandaen!* Daarenboven, wat is eene wetenschap, die zonder systematische verdeeling, zonder volledigheid wordt voorgedragen? En Prof. LULOFS schijnt op die twee negatieve eigenschappen roem te dragen, zonder er zich aan te storen, of zij alle degelijkheid uitsluiten, of ze alleen te huis behooren in eene verjaarde school, die zich met liefhebberen en knutselen vermaakte.

(Bl. 12) 'Onze proeve zullen wij over het algemeen en voornamelijk trachten te nemen uit volledige en reeds uitgegevene schriften, die de lezer zelf in derzelver geheel nader kunne opslaan. Van hetgeen dus nog in handschrift bestaat, of alleen fragmentsgewijze in het licht is verschenen, zullen wij slechts enkele keeren iets aanstippen, met uitzondering evenwel van MAERLANT'S *Rijmbijbel* en van deze en gene zijner kleinere gedichten, van welk eene en andere wij om de voorname plaats, die deze schrijver bekleedt, en naar een fraai manuscript, hetwelk wij er van bezitten, wel iets wenschten aan te halen.'

Bij het weinige wezenlijk dichterlijke, dat nog was uitgegeven, daar verreweg het grootste gedeelte van hetgeen bekend was zich bepaalde tot dat, wat de oude school met kinderlijke

naïviteit bewonderde, tot rijmkronijken en didactische werken - zouden wij ons bij die beperking onvoldaan mogen rekenen; doch zoo wij al willen berusten in de vrucht van minderen arbeid, die de zamensteller van het *Handboek* ons schenkt, omdat, naar zijne meening, alleen wat volledig bekend was, door hem kon gebruikt worden, dan mogen wij in het opvolgen van dien regel *consequentie* eischen; niet *over het algemeen* en voornamelijk uit geheel bekende stukken; maar óf *alleen* daaruit, óf uit de *geheele massa*, die tot ons is gekomen, hetzij in druk, hetzij in handschrift. Waarom b.v. MAERLANT'S *Rijmbijbel* en zijne (?) kleinere gedichten eene uitzondering moesten maken, vatten wij niet; zoo deze schrijver al zoo 'eene voorname plaats bekleedt,' dat men daarom van het gemaakte plan kon afgaan, welnu, waarom dan ook niet uit zijne *Naturen bloeme*, of zijnen *Franciscus*, geput? Nu heeft het al den schijn als of het HS. van den *Rijmbijbel* het eenige is, dat Prof. LULOFS ooit zag, en dat hij zich haastte daarvan gebruik te maken; en hoe hij met dit 'ongemeen fraaije manuscript' is ingenomen, blijkt uit de meer dan naïve verzekering, dat ZHG. 'in staat zoude zijn hier uit den *Rijmbijbel* zooveel mede te deelen als hij slechts wilde!' En dat dit geene ingenomenheid met MAERLANT, maar veeleer met het HS. is, blijkt ten duidelijkste uit de woorden (bl. 53): 'Maar het ontbreekt mij aan ruimte om over *mijn manuscript* van den *Rijmbijbel* verder uit te weiden.'

Van den *Reinout* zijn slechts brokken bekend, van *Willem van Hillegaersberch* maar twee stukken (het derde, door D^{s}. LEENDERTZ uitgegeven, was nog niet in het licht); waarom figureren zij op de lijst der volledige en reeds uitgegeven schriften? Inconsequentie!

Zoo er al een redelijk motief bestond, om alleen schriften mede te deelen, 'die de lezer zelf in derzelver geheel nader kunne opslaan,' waarom leest men dan, op bl. 38, dat Prof. LULOFS den Rijmbijbel *des te eerder* op eene ruime schaal heeft aangehaald, 'daar het werk nog ongedrukt is,' en het dus niet in zijn geheel kan worden opgeslagen? Alweder inconsequentie!

En nu de *ratio edendi* (bl. VI). 'Wat de door mij gekozene proeven betreft, ze zijn uit de werken, waarin ze voorkomen, letterlijk overgedrukt, zonder dat ik mij veroorloofd heb - op enkele verplaatsingen of invoegingen der interpunctie en het verlengen van *en* tot *ende* of soortgelijke kleinigheden na - in haar eenige verandering te maken. Ik oordeelde toch, dat

dit voor de vroegere uitgevers eenigzins stootend zou kunnen zijn, terwijl ik daarenboven in de regelen onzer oude spelling en taal veel nog te weifelend vond, dan dat ik aan eene zoogenaamde kritische uitgaaf zou hebben durven denken, of getracht zou hebben alles op eene eenparige leest te schoeijen. Zoo heb ik derhalve zelfs de afzonderlijk geschrevene en geapostropheerde t^s en s^s, waar ik die vond, gelaten, ofschoon in onze oude manuscripten die letters, als ze bij verkorting voor *dat, het* en *des* staan, doorgaans zonder eenig teeken van aphaeresis aan het voorgaande of volgende woord getrokken worden[(1)]; *int* b.v. (niet, als nu, *in 't*) voor *in dat, savonds* (niet *'s avonds*) voor des avonds.'

Wederom *incompleetheid, inconsequentie!*

Ik zal niet opzettelijk stilstaan bij de uitdrukking, dat kritiek 'voor de vroegere uitgevers eenigzins stootend zou kunnen zijn.' De waarheid moet boven persoonlijke consideratiën gaan; wie kleingeestig genoeg is, om van dit beginsel niet doordrongen te zijn, vergrijpt zich aan de wetenschap.

Ook Prof. LULOFS was daarvan, niettegenstaande de aangehaalde phrase, overtuigd, zóó overtuigd, dat hij door eene nieuwe inconsequentie zijn gezegde moest goed maken. Zij ligt daarin, dat ZHG. schroomt iets te verbeteren in de overlevering der handschriften, maar niet terugdeinst voor 'verplaatsing of invoegingen der interpunctie, of *soortgelijke kleinigheden*!' Eilieve, is het voor vroegere uitgevers niet veel stootender de interpunctie, dat criterium, of men eene plaats verstaat of niet, te veranderen, dan het HS. te emenderen? Wanneer men b.v. in den *Ferguut* van Prof. VISSCHER aanmerking maakt op de interpunctie van vs. 314, 378, 406-7, 475, 712, 718, 1006, 1047-8, 1060-3, 1073, 1224-9, 1255, 1478, 1606, 1618, 1876, 1916, 1929, 2126, 2190-2, 2212, 2271-2, 2280, 2293-4, 2358-60, 2468, 2528, 2745-50, 2840-1, 3070, 3116-7, 3150, 3354, 3364, 3382-3, 3678, 3752, 3882, 3946, 4036-41, 4048-49, 4074, 4087, 4100-2, 4238, 4480-3, 4732-3, enz., enz., dan geloof ik, dat dit zooveel zegt, als dat de HG. uitgever niets van die plaatsen begrepen heeft, hetgeen hem denkelijk minder

(1) Prof. LULOFS schijnt er op gerekend te hebben, dat men het niet te streng met zijn boek zou opnemen; want, hetzij uit loutere inconsequentie, hetzij uit eene kleine wetenschappelijke velleïteit, of uit gewetensknaging, velt hij zijn eigen vonnis, bl. 284: 'Waar in gedrukte (!) uitgaven *t* met een afkortingsteeken en gescheiden staat, is dit of SLORDIGHEID of WILLEKEUR der uitgevers!!'

zoet in de ooren zal klinken, dan wanneer men al eenige kritiek in den tekst voorsloeg[1]. Die verplaatste leesteekens doen hetzelfde effekt, als of men Prof. VISSCHER onder het oog bragt, dat zijn *Glossarium* op den *Ferguut*, behalve de tallooze vermiste woorden, en na aftrek van eenige kleinere fouten, nog meer dan 150 valsche verklaringen bevat. Of het verplaatsen of invoegen der interpunctie dus eene '*kleinigheid*' is, laat ik aan het bescheiden oordeel ter beslissing over.

En de andere reden, die de schrijver opgeeft, het weifelende in de regelen onzer oude taal, zoo wij die al voor een oogenblik als geldig willen aannemen, moest ZHG. er toe gebragt hebben, om onvoorwaardelijk alle stukken af te drukken gelijk zij in de *handschriften* gevonden worden. Maar ook in dit opzigt is hij inconsequent. - Het is bekend, dat HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, in zijne uitgaven van den *Floris, Carel ende Elegast* en *Reinout*, welke alle bijdragen tot het Handboek geleverd hebben, die teksten aan eene soort van kritiek heeft onderworpen[2]. Door die stukken aldus gecorrigeerd over te nemen, handelt Prof. LULOFS in strijd met zijn zoo even gemeld beginsel. Men ziet daaruit tevens, dat die twee redenen: vrees voor het kwetsen van eigenliefde, vrees voor kritiek, lijnregt tegen elkander kunnen indruischen.

Het plan van het Handboek is ook van deze zijde geheel en al beginselloos.

Maar nu de vraag zelve: is het mogelijk (en dus, is het noodzakelijk), dat men in onze dagen eene kritische uitgaaf onderneemt?

Daartoe behoort hoofdzakelijk kennis van grammatica, dat is de leer der klanken en woorden, der volzinnen, van den versbouw.

Door vergelijking van hetgeen reeds gedrukt is - en hij wien het ernst is met het vak, heeft bovendien nog wel hier en daar een handschrift doorsnuffeld - kan men tot die kennis gekomen zijn. Zoo er bij ons nog geene grammatica is gedrukt, ieder wetenschappelijk beoefenaar van onze litteratuur dient ze in zijne adversaria of in zijn hoofd te hebben; is dit het geval niet, dan blijft hij een dilettant, dien wij ten stelligste het regt ontkennen van te spreken of te handelen.

(1) B.v. vs. 682, 708, 760, 852, 934, 1127, 1360, 1664, 1793, 1818, 1916, 1931, 1939, 2304, 2360, 2471, 2806, 2916, 3246, 3322, 3615, 3678, 3752, 3938, 3953, 4080, 4087, 4138, 4153, 4276, 4312, 4322, 4425, 4624, 4788, 5011, 5400, 5442, enz., enz.

(2) Zie *Horae Belgicae*, III, p. XIV.

De Duitsche geleerden hebben, door vergelijking en kritiek, de studie der middeleeuwsche letterkunde tot eene wetenschap verheven; bij hen kan men te rade gaan; zij hebben ons den weg gewezen; zij hebben dien weg voor meer dan drie vierde geëvend.

Met dubbele klem eischen wij die wetenschappelijke kritiek bij een' professor in het vak; bij een' man, die ieder oogenblik JACOB GRIMM, ‘den grooten,’ in den mond heeft; die zelf de helft van een lijvig boekdeel vult met ‘Opmerkingen en Wenken over het Nederlandsch en den Nederlandschen stijl in de dertiende en veertiende eeuw;’ die ieder oogenblik over de grammaticale zuiverheid zijner teksten een oordeel velt (b.v. bl. 33, 135, 140, 147, 152, 163, 175, 180, 212, 218, 238, 243, enz.), welke oordeelvellingen toch wel op eenige positieve wetenschap dienen te steunen, zullen ze iets beteekenen.

Het is beneden onzen tijd, het is beneden een' man van studie en smaak, een gedicht te laten afdrukken met al de slordigheden en domheden van eenen vaak dommelenden afschrijver; vooral een' herdruk te geven van den *Velthem*, gelijk die door LE LONG mishandeld werd; van den *Ferguut*, zoo als die bijna in ieder vers bedorven is door een' onkundigen uitgever; van den *Floris*, die in de tegenwoordige redactie wemelt van ‘Ungethüme von Versen,’ gelijk ZACHER ze teregt noemde[1]; van den *Trojaenschen Oorlog*, die krielt van druken schrijffouten.

Het is beneden het gezond verstand, om belangstelling te vragen voor een mismaakt kunstwerk, waarin dikwerf de eenvoudigste regelen miskend worden, waarin op iedere bladzijde, in iederen regel, bandeloosheid heerscht, inconsequentie op inconsequentie walgelijk opeengestapeld is.

Men zegge mij niet, dat *veel* nog weifelend is in de regelen onzer oude taal. Ik ontken zulks. Ja, er is nog veel weifelends voor hem, die de wetenschap niet ernstig en systematisch behandeld heeft; voor wie hier en daar eens in een boek geneusd heeft, zonder eigenlijk toe te zien; voor wie terugschrikt voor de vergelijking met eene rijke en rusteloos bearbeide zuster-litteratuur: - voor hem is er nog veel weifelend, gelijk zijne geheele methode een aanhoudend weifelen is.

Maar voor wie onverpoosd en met geweten heeft gearbeid;

(1) *Jahrbücher für wissenschaftl. Kritik*, Mai 1843, col. 720.

voor wie heeft vergeleken en opgeteekend; voor wie heeft gedacht en ontleed; voor wie, in een woord, de wetenschap in in hare geheele diepte heeft durven peilen: voor hem is erin het zamenstel onzer oude taal genoeg klaarheid, om het ware van het valsche te onderscheiden; en wat er nog aan ontbreekt, zal tijd en vlijt aanvullen.

Dat Prof. LULOFS, die de studie onzer oude letterkunde voor *op zijnen tijd* nuttig houdt, geene aanspraak maakt, om tot de laatste cathegorie gerekend te worden, blijkt ons uit iedere bladzijde van zijn Handboek; blijkt ons uit zijne incompleetheid en inconsequentie; blijkt ons, wanneer hij, toegevende aan de lamzalige liefhebberij, om *rijmpjes* te maken 'op zijn oud-Hollandsch,' tusschen de centonen uit den *Lekenspieghel* (bl. 4), of MAERLANT'S werken (Handb., bl. 52, 58), er Kakolijnsche regels inlapt, als:

> Tote Groeninghen *intie* stede.

Wij gaan over tot de teksten zelve. Zie hier de volgorde, waarin zij voorkomen.

MAERLANT, wiens werken zoo wat een derde beslaan der ruimte, waarbinnen Prof. LULOFS zijne proeven beperkt heeft.

A. *De Rijmbijbel*, bl. 33-53[(1)];
B. *de Spieghel Historiael*, bl. 53-59;
C. *de Heimelicheit der Heimelichede*, bl. 59-69 (daar Prof.

(1) Zie hier een paar kleine aanmerkingen. Bl. 40, vs. 8, staat verkeerdelijk: *s/a wine* voor *slawine*. Als het werkwoord door aphaearesis met een enclitisch pronomen verbonden wordt, mag dit nooit gescheiden worden. Zie de voorbeelden, daarvoor bijgebragt door HUYD., op *Stoke*, 3 D., bl. 164 en 165.
Bl. 43 staat: 'Dit *zyn* dewangelien,' enz.; al had ook het handschrift hier *zyn*, hetgeen ik echter betwijfel, dan had dit immer nog in *zijn* of *sijn* moeten veranderd worden. De redenen daarvoor heeft Prof BORMANS breedvoerig opgegeven in zijn *Verslag over de Verhandelingen ingekomen op de Taelkundige Prijsvraeg*, enz., bl. 245 volgg
Bl. 45, reg. 4 v.o. moet men stellig lezen:

> Want de aren es die hoechste vlieghet;

het tweede *die* had in de pen des afschrijvers moeten blijven.
Bl. 51. *vorhacht* behoeft niet veranderd te worden in *vordacht* of *volbracht;* zoo schreef b.v. DIEDERIC VAN ASSENEDE, in den *Floris*, vs. 464:

> Das selen wi onse dinc *vorachten* el:

Zoo ook STOKE, 8 B., vs. 765.
Bl. 53 zegt Prof. LULOFS van het *dietsc*, 'hetwelk, verbeeld ik mij te regt of onregt, meer vlaamsch is.' Loutere verbeelding; men vergelijke GRIMM'S *Gramm.*, I^3, S. 12-20, en bepaaldelijk S. 15.

LULOFS zelf erkent (bl. 60), dat dit werk wel aan MAERLANT wordt toegeschreven, ‘maar nog niet met de volste zekerheid,’ ware het best geweest, het niet in de rij zijner schriften op te nemen).

D. *De Kleinere Gedichten*, bl. 69-105. - Of de *Wapene Martijn* van MAERLANT zij, is niet zeker; evenwel de naam JACOB, in verband gebragt met de stad *Damme*, waar die JACOB woonde, geven er eenige waarschijnlijkheid aan. Prof. LULOFS zegt: ‘in den Antwerpschen druk wordt MAERLANT uitdrukkelijk als auteur genoemd,’ en schijnt hier vooral op te drukken, als geldig bewijs; maar ik meen met regt alle autoriteit te mogen ontzeggen aan zulk eene bloote verklaring van het jaar 1496, wanneer die niet op iets steunt, gelijk ik reeds vroeger in dit Tijdschrift omtrent het *Boec vanden Houte* heb uiteengezet(1).

Voor het overige, zoo men al deze gedichten al aan MAERLANT toeschrijft, zulks gebeurt alleen uit de oude sleur, gelijk Prof. LULOFS, bl. 70, zelf erkent. Zoo men nu sommige hunner ‘met weinig of geen regt aan MAERLANT kan toeschrijven,’ waarom ze dan op zijnen naam gedrukt? En zoo Prof. LULOFS het er voor houdt, dat die gedichten ‘kennelijk van hem zijn,’ gelijk weder op eene andere plaats gezegd wordt (bl. 97), waarom dan op bl. 69 getwijfeld(2)?

Inconsequentie!

Na MAERLANT volgen STOKE en de overige kronijkschrijvers, HEELU, VELTHEM, de *Rijmkronijk van Vlaanderen*, door KAUSLER

(1) Negende Jaargang (1845), Jan., bl. 63.

(2) Ook hier eene enkele aanmerking op hetgeen de uitgever bij die stukken zegt:
Bl. 73: ‘Zoo vindt men in den *Parzival* - van *Fro* Minne, Ere, Aventiure (d.i. de fortuin), enz. gesproken.’
Uit die woorden blijkt, dat Prof. LULOFS, althans wat de Mhd. letterkunde betreft, niet met den tijd is meêgegaan. LACHMANN'S uitgave van den *Parzival* (en gebruikt men thans nog eene andere?) heeft *frou* en niet *fro.* En dat *frou aventiure* iets anders is dan de fortuin, heeft GRIMM geleerd in zijn werkje: *Frou Aventiure klopft an Beneckes thür* (verg. ook mijn artikel over *Saren* en *Saermeer*, in den *Alg. Konst- en Letterbode* van 1845, N^{o}. 36 (Dl. II, bl. 131-132)).
Bl. 96, over de *conceptio per aures* van de H. Maagd sprekende, had dit voldingend bewezen kunnen worden door de onderzoekingen van WILHELM GRIMM, in de inleiding op zijne uitgave van *Konrads von Würzburg Goldene Schmiede*, S. XXXII, waar voorbeelden dezer mystieke uitdrukking uit verschillende Mhd. schrijvers worden bijgebragt.

uitgegeven (gedeeltelijk van de vijftiende eeuw); dan *de Doctrinale* (1345), en eindelijk de *Esopet* (dertiende eeuw), waarmede de reeks van didactische poëzij besloten wordt.

Hetgeen ons in de eerste plaats treft, is de chronologische verwarring; maar wij zullen ons daarbij hier niet ophouden, na hetgeen wij daarover reeds hebben aangestipt, terwijl er buitendien nog schreeuwender voorbeelden volgen.

In de tweede plaats moeten wij bekennen, dat Prof LULOFS in het bijbrengen van proeven niet met de beste trouw heeft gehandeld; want wie b.v. het medegedeelde uit STOKE leest, en daarnaar het geheele werk wilde beoordeelen, zou zich deerlijk bedrogen vinden. Ten einde het genre te karakteriseren, had Prof. LULOFS zich, dunkt mij, niet moeten bepalen tot het aanhalen van eenige gunstige uitzonderingen.

Het zou ons te lang ophouden, wilden wij bij elke dezer proeven stilstaan; evenwel om van dezen kant de waarde van het Handboek te toetsen, zullen wij een enkel artikel vlugtig doorloopen; wij kiezen daartoe dat over VELTHEM.

Men heeft beweerd, dat VELTHEM een vervolg op MAERLANT'S *Spieghel Historiael* schreef, omdat hij zijn werk eene vijfde *partie* noemt; anderen hebben dit tegengesproken; deze oppert een derde gevoelen, gene legt de zaak weêr anders uit. Prof. LULOFS 'laat die redenen in het midden;' dat is, hij springt er *pieds joints* over heen, zonder zich aan een eigen onderzoek te wagen. Dat dit evenwel niet onmogelijk is, heb ik voor eenige jaren als student reeds trachten te bewijzen in de inleiding op mijn *Specimen*[1]; en bij de uitgave van het eerste Deel van den *Lancelot*, dat op het punt is van in de wereld te treden, heb ik dat onderzoek op nieuw beproefd: ik verwijs dus, om mij zelf niet uit te schrijven, daarheen.

Dat er behalve dit nog wel deze of gene quaestie omtrent VELTHEM ware af te doen, zal, zoo ik hoop, mijne inleiding op den *Lancelot* doen zien; ja zelfs, dat het nog niet zoo onomstootelijk bewezen is, gelijk men LE LONG algemeen heeft nageschreven, zonder eigen onderzoek, of de schrijver der bedoelde kronijk zich wel ooit LODEWIJC VAN VELTHEM genoemd heeft.

(1) Zoo dit *Specimen* Prof. LULOFS 'nooit is ter hand gekomen,' gelijk hij bl. 129 klaagt, dat is mijne schuld niet. Ik heb in der tijd het door de wet of de gewoonte vereischte getal exemplaren voor zusterakademiën, ook voor de Groningsche, ter behoorlijker plaatse afgeleverd.

Dat LE LONG die kronijk zoodanig heeft uitgegeven, dat BILDERDIJK haar te regt ‘gebrekkig en mishandeld’ noemde, iets, waarmede alle schrijvers instemmen, die daarover handelden[(1)], was ook Prof. LULOFS bekend, blijkens de noot op bl. 129. Dit heeft hem echter niet weêrhouden een geheel hoofdstuk te laten drukken met al de fouten van het handschrift, met al de knoeijerijen van LE LONG, terwijl de tekst van het Handboek nog zeven afwijkingen, die geene verbeteringen zijn, van de oude uitgaaf bevat, hetgeen toch wat veel is in 160 regels.

Wat de zinstorende fouten aangaat, die Prof. LULOFS getrouw van zijnen voorganger heeft overgenomen, het is vs. 11, *spreken* voor *sprekende;* vs. 13, *pensede* voor *pensende* (gelijk het HS. heeft); vs. 23, *heymelike* voor *heymeliker* (HS.); vs. 42, *der wonder* voor *dwonder* (HS.); vs. 68, *Ter taflen* voor *Daer taflen;* vs. 78, *wie ne* voor *wine* (HS.); vs. 106, *Haere cledre* voor *Haer cleder* (HS.); vs. 111, *te* voor *ten;* vs. 121, *quam* voor *quamen* (HS.); vs. 122, *crupen die* voor *crupende;* vs. 135, *Hoe* voor *Hoese* (waar de interpunctie ook niet deugt); vs. 148, *dien* voor *dienden;* vs. 156, *vorward* voor *werward* (HS.); om niet te spreken van het doorgaande verkeerde gebruik van *y* voor *ij*, in het HS. zeer duidelijk onderscheiden, en van de vaneenscheuring van woorden, die blijkbaar aaneengehecht moesten blijven, als *hi ne, will ic, secg ic, ye geren, meniger tieren*, en, hetgeen aan alles de kroon opzet, *en tie*, hetgeen HUYDECOPER reeds noemde ‘de taal rabraken’[(2)].

Dit alles te verbeteren, ware bij lange na nog geen' kritischen tekst leveren, maar zou toch een leesbaar verhaal hebben gegeven; verre vandaar empiëteert Prof. LULOFS nog op LE LONG, door, vs. 44, *anderen dages* te schrijven voor *ander dages;* vs. 46, *cnape* voor *cnapen;* vs. 79, *die* voor *dien;* vs. 93, *brachte* voor *brachten;* vs. 121, *die* voor *dien;* vs. 143, *hebbe ic*, voor *hebbic;* vs. 156, *Ende* voor *En*[(3)].

Aangaande de *Brab. Yeesten* blijft Prof. LULOFS nog altijd be-

(1) Verg. mijn *Specimen*, p 13.

(2) Op STOKE, Dl. 1, bl. 6

(3) In de aanteekening op bl. 134 wordt te regt opgemerkt, dat in de bij MONE, *Uebersicht*, bl. 137, aangehaalde regels uit VELTHEM het onverstaanbare *scoesitbere* uit *scoesuttere* is bedorven; daarbij had tevens kunnen worden gezegd, dat in die aanhaling de lompheid van VELTHEM'S afschrijver:

Die daer woende was int lant,

verbeterd wordt in *wonende was*.

weren, dat die in 1318 begonnen werden, hoewel ik meen in 1840 uit des schrijvers eigene woorden voldingend bewezen te hebben, dat het eerste gedeelte dier kronijk reeds in 1315 voltooid was(1).

Over den *Esopet*, die nog uit de XIII^{de} eeuw is (en zeker niet uit de laatste helft), zoo als Prof. LULOFS zelf toestemt (bl. 152), en dus na die stukken uit de XIV^{de} en XV^{de} eeuwen wat achteraan hinkt, zal ik alleen opmerken, dat de Hooggel. uitgever met CLIGNETT aanneemt, dat die naamsuitgang op *et* alleen 'om het rijm' geschreven is, hetgeen wij niet kunnen beamen, omdat in het oud Fransch alle verzamelingen van dierfabels den naam van *Ysopet* dragen (hetzij dan dat dit alleen eene andere schrijfwijze zij voor *Ysopes*, of dat men daarbij moet denken aan een *Ysopetum*); verg. de *Fables inédites des XII, XIII et XIV siècles*, par A.C.M. ROBERT, Tome I, p. CLXIV, waar deze geleerde zegt: '*Ysopet*, où l'on retrouve le nom du père de l'apologue, et que l'on donnoit, dans ces anciens temps, à toutes les collections de fables traduites en français, parce que l'on en regardoit tous les sujets comme fournis par le Phrygien.' Zie ook de voorbeelden aldaar, Tom. I, p. CXXIX; Tom. II, p. 502, 504, 521(2).

Thans eerst gaat Prof. LULOFS er toe over, ons proeven mede te deelen uit 'middel-Nederlandsche riddergedichten,' die 'veelal uit noord-Fransche bronnen geput en uit de dertiende en veertiende eeuw, *zoo niet van vroeger dagteekening* schijnen' (bl. 159), - hetgeen evenwel niet belet, dat ze achter de werken uit een later tijdperk geplaatst worden, en dat Prof. LULOFS MAERLANT nog altijd voor den 'oudsten onzer dichters' houdt! - 'reeds toch maakt MAERLANT bij herhaling gewag van dezelve;' maar Prof. LULOFS dacht zeker: *quod scripsi scripsi*.

Een zeer mager aantal 'riddergedichten' is hier opgenomen, en de lijst onzer overige romantische poëzij, die in eene noot aan den voet van bl. 160 is zamengeperst, kon zeker ietwat interessanter en vooral wat completer zijn; maar wij zullen daarop niet aandringen, omdat de schrijver ons zelf bekend heeft, niet naar systematische voordragt of volledigheid te streven.

De stukken, die in aanmerking zijn gekomen, om proeven

(1) Inleiding op de *Dietsche Doctrinale*, bl. XX, noot 1.

(2) De citatie in de noot, op bl. 153 van 't Handboek aangehaald, is niet juist; bij CLIGNETT leest men *u waer des te bet*, en niet *vorwaer*.

te leveren, zijn: de *Carel ende Elegast*, de *Floris ende Blancifloer, Renout van Montalbaen*, de *Ferguut* en de *Trojaensche Oorlog*.

Na hetgeen boven over tekstkritiek in *absoluto* en *concreto* reeds gezegd is, behoeven wij ons bij deze proeven niet op te houden. In het voorbijgaan wil ik slechts aangaande den *Carel ende Elegast* opmerken, dat, zoo Prof. LULOFS dit gedicht met kracht als nationaal letterprodukt had willen vindiceren, hij misschien wat verder had kunnen gaan dan mij in 1840 mogelijk was, en dat hij ten minste bij het verwijzen naar mijne inleiding op de *Doctrinale* had dienen op te merken, dat de verzen uit den *C. en E.*, die ik op bl. XVI opgeef, als bestaande uit *drie* toonverheffingen, alle zonder uitzondering met *vier* toonverheffingen (hebungen) te lezen zijn(1).

De plaats, die op bl. 164 geëmendeerd wordt, is zeer goed *dietsc*, beter dan de voorgestelde verbetering; was Prof. LULOFS met HOFFMANN'S tekst niet tevreden, hij had eene betere variant kunnen vinden achter die uitgave, bl. 43.

Dat HOFFMANN geene HSS. van dat werk kende, was in 1836 natuurlijk; thans weten wij echter, dat er, behalve de door HOFFMANN gebruikte oude uitgaven, nog eene derde bestaat, gedrukt bij GODFR. BAC omtrent 1500, benevens fragmenten van twee HSS. Zie den *Messager des sciences et des arts de la Belg.* (1836), Tom. 4, p. 202, en *Alg. Konst- en Letterbode*, 1840, Dl. II, bl. 180, en verg. MONE'S *Uebersicht*, bl. 34 en 396.

Ik stap dus van deze proeven af, maar ik kan niet nalaten te betreuren, dat Prof. LULOFS' voorliefde, die MAERLANT boven de consequentie verhief, zich niet heeft uitgestrekt tot den *roman van Walewein*. Geen stuk uit onze oude letterkunde was zoo waardig, om wat meer *en détail* bekend te worden, en verschillende redenen hadden Prof. LULOFS - die nu toch eenmaal op iedere bladzijde inconsequent is - moeten aanzetten, om het niet over te slaan. Vooreerst omdat de hoofdinhoud van dat gedicht bekend is door het *Verslag* van Prof. MEIJER (welk *Verslag* echter weinig geschikt is, om de poëtische waarde van dien roman te doen uitkomen); ten andere, omdat het afschrift van YPEIJ denkelijk nog altijd in *Groningen* be-

(1) Het *hemelsche drochtijn*, vs. 53, is thans door de uitgave van den *Leken Spiegel* volmaakt bewezen mnl. te zijn: men leest daar, B. 1, C. 29, vs. 43 (Dl. I, bl. 113):

Christus dat hemelsche *drochte*.

staat, en dus aan den uitgever van het Handboek haast zoo na voor de hand lag als zijn ‘ongemeen fraai manuscript van den *Rijmbijbel*.’

Nu eerst volgt de *Reinaert*, die hier ook al niet op zijne plaats is; want zoo lang men het betoog van WILLEMS niet omverstoot(1), dat dit gedicht ouder is dan 1170, diende het voorop te gaan met den *Brandaen*, waarvan later slechts 34 regels worden medegedeeld, en zeker nog niet zoodanige, die ons eenig denkbeeld van dit hoogstmerkwaardig gedicht kunnen geven.

Verder volgt iets uit *Hillegaertsberch*, de *Boschgravinne van Vergi*, den *Theophilus*, de *Beatrijs, Brandaen, Seneka leren, Esmoreit* en *Lipijn*. Voorts slechts één volkslied, het beroemde *Het daghet uit den ooste*, - en daarmede is de reeks van gedichten gesloten.

Uit de schriften in proza hebben bijdragen geleverd: *Het Leven van Jesus*, de *Clerck der lage landen*, de *Delftsche Bijbel van* 1477 en - *die tafle* (d.i. de inhoudsopgaaf) *vanden eersten boec* van den *Leken Spieghel!!*

In eene noot, bl. 238-240, wordt iets medegedeeld uit het gedicht *van den levene O.H.*, door Dr. VERMEULEN uitgegeven(2). Waarom dit hier ter plaatse, te midden van het proza,

(1) Inleiding op den *Reinaert*, bl. XVI volgg.

(2) Dat *Leven O.H.* komt ook voor in het *Rijmboek* van MARTIJN VAN THOROUT (zie *Belgisch Museum*, Deel III, bl. 197 volgg.). De Heer VAN DER MEERSCH brengt het Oudenaardsche handschrift, hetwelk dat *Rijmboek* bevat, tot de XIII^{de} eeuw (bl. 202), op grond, dat ‘de letter - zeer wel gelykt aen een *specimen* uit de XIII^{de} eeuw in het eerste boekdeeltje der *Horae Belgicae* geplaetst.’ Het hier bedoelde *specimen* is denkelijk dat van den *Garijn van Montylavie;* maar nergens zegt HOFFMANN, dat dit letterschrift uit de XIII^{de} eeuw moet voorstellen; integendeel, het schijnt in de eerste helft der XIV^{de} te behooren. Het Oudenaardsche HS. kan ook niet veel ouder zijn, omdat MARTIJN VAN THOROUT in 1290 nog schreef (l. 1. bl. 205).
Zoo de ouderdom van dat HS. juist te constateren ware, en men bewijzen kon, dat alle stukken van dat *Rijmboek* van éénen Dichter zijn, dan zouden mijne gissingen omtrent den ouderdom van den *Dietscen Catoen*, in mijne inleiding bij de uitgave van dat gedicht, bl. XI-XIII, geopperd, misschien vervallen; want de *Catoen* komt ook in dat *Rijmboek* voor, en wel ‘vermeerderd met voorschriften voor het gezellige leven’ (bl. 203), dus geïnterpoleerd of uitgebreid, zoodat men zou mogen aannemen, dat de loutere vertaling ouder is, en denkelijk wel die, welke MAERLANT in den *Spieghel Historiael* (Dl. I, bl. 460) op het oog had. -
Is die MARTIJN VAN THOROUT, die zoo geheel in den geest van zijn' tijdgenoot JACOB VAN MAERLANT schreef, ook de MARTIJN, die in het gedicht *Wapene Martijn* voorkomt?

geschiedt, verklaar ik niet te begrijpen; alweder inconsequentie!

Wij zullen Prof. LULOFS niet lastig vallen over de phrase: ‘men zou soms wanen, dat men er MAERLANT in herkende.’ De oude school is niet karig in het toeschrijven van stukken aan *haren* oudsten dichter, en van Prof. LULOFS bevreemdt ons dus die insinuatie niet; integendeel, het verwonderde ons zelfs, dat hij bij het behandelen van den *Theophilus* niet instemt met het gevoelen van Prof. SCHRANT, die ook dit gedicht tot de ‘verlorene stukken van MAERLANT’ wil brengen (zie DE JAGER'S *Taalk. Mag.*, Dl. II, bl. 177).

In den regel hebben wij niets gezegd omtrent de keuze der proeven; maar bij dit *Leven O.H.* mogen wij er niet buiten, naar een veel uitstekender gedeelte te verwijzen, de beschrijving van CHRISTUS nederdaling ter helle, die wij niet geaarzeld hebben in eenen vroegeren jaargang van dit Tijdschrift (1843, N^{o}. 6), met DANTE'S helbeschrijving te vergelijken.

‘De aangehaalde Proeven zullen, vertrouwen wij, voldoende zijn, om jonge lieden en mingeoefenden een denkbeeld te geven van onze letterkunde in de dertiende en veertiende eeuw’ (bl. 250).

Ja, zoo ongeveer. Maar zeer zeker zullen die proeven hun geen denkbeeld geven van den waarachtigen rijkdom onzer geheele oude letterkunde; zeer zeker zullen zij niet geschikt zijn, om hun eenigen smaak voor onze middeleeuwsche gedichten in te boezemen.

Dat lag ook niet in ons plan, zal Prof. LULOFS antwoorden, want ‘wij wilden in de eerste plaats iets voor onze Voorlezingen hebben - - en tot dat einde zal, vertrouwen wij, dit boek bruikbaar wezen.’

Na al het aangevoerde zal het niet te stout zijn hieruit het besluit op te maken, dat, zoo naar het oordeel van een' Professor zelven dit *iets* genoegzaam en bruikbaar is, onze akademische ‘*voorlezingen*’ in het vak der vaderlandsche letterkunde niet zeer kunnen roemen van op eene wetenschappelijke hoogte te staan; en zeer zeker zullen onze Duitsche taalbroe ders eene zonderlinge gedachte krijgen van ons officiëel zoo hoog opgevijzeld onderwijs, wanneer dit Handboek hun onder de oogen komt, waardoor stellig de indruk niet zal worden weggenomen, die de monsteruitgave van den *Ferguut* - die

immers ook door een' Nederlandsch Professor is bezorgd - algemeen in *Duitschland* gemaakt heeft!

Evenwel, zoo diep is het vak in den akademischen catheder gezonken, dat wij Prof. LULOFS nog dank moeten weten, dat hij ten minste *taliter qualiter* de beoefening onzer oude letterkunde wel tot een onderwerp zijner '*voorlezingen*' wil maken; wij kennen professoren, die zich niet schamen vrij openlijk hunnen afkeer voor onze mnl. poëzij te belijden, een' afkeer, die alleen geregtvaardigd wordt door hunne volslagene onkunde van wat zij veroordeelen.

Aleer Prof. LULOFS er evenwel toe overging, om het voor zijne '*Voorlezingen*' bijeengebragte ook buiten den kring zijner gehoorzaal te verspreiden, had hij behooren te onderzoeken, wat de eischen der wetenschap zijn, wat de onafhankelijke kritiek, die aan geene akademische sleur gebonden is, zou mogen vorderen in een openbaar geschrift van een' Nederlandsch Hoogleeraar.

Zoo hij een Handboek onzer oude letterkunde wilde uitgeven, hij had zich niet moeten diets maken, dat men hem zou laten sollen met de wetenschap; dat men zou berusten in de droomerijen eener afgeleefde school, die zich 'theils zu einseitige, theils zu unwürdige Zwecke stellen, als dass sie für einen wissenschaftlichen Unterricht im Deutschen - - zu brauchen wären,' gelijk WILHELH WACKERNAGEL van de schriften naar de oude methode zegt.

Het *Altdeutsches Lesebuch* van dezen voortreffelijken geleerde was daar, om hem den weg te wijzen, dien hij in onzen tijd te volgen had, om aan de wetenschappelijke behoefte van onze dagen te voldoen. Dáár zou hij geleerd hebben, dat men thans in een Handboek der mnl. letterkunde vordert, 'dass es in einer chronologisch geordneten Reihe von Beispielen die Entwicklung der Deutschen Sprache und Litteratur, mithin auch die einzelnen Dichtungsarten und metrischen Formen in ihrer geschichtlichen Begründung dem Leser vor Augen führte, dass man aus ihm Litteraturgeschichte und historische Grammatik, Dichtkunst und Verskunst lehren, dass man es academischen Vorlesungen wie dem Schulunterrichte zum Grunde legen, und ein gemüthlicher Freund der Litteratur mit so grösserem Vergnügen Blumen in ihm lesen könnte, weil er daneben auch Unkraut gewachsen sähe'[1].

(1) W. WACKERNAGEL, *Altdeutsches Lesebuch*, Vorrede, S. VII.

Is er aan één van die eischen in het Handboek bevredigend voldaan? Toon mij slechts, dat ze Prof. LULOFS bij de zamenstelling van zijn werk ook maar van verre voor den geest zweefden, - *et eris mihi magnus Apollo!*

Wij gaan over tot het tweede gedeelte van het Handboek, bevattende de taalkundige aanstippingen en het glossarium.

Wij hebben de grammatische en lexicographische verklaringen van het Handboek, van geheel de oude school, onvoldoende genoemd.

Wat betreft de zoogenoemde *Taalkundige Aanstippingen*, die nu volgen, wij moeten bekennen, dat er in het hoofddenkbeeld, den grondslag, daarvan veel minder inconsequentie in het oog springt, dan bij de reeds besproken *historia litteraria* en tekstkritiek. Het is, omdat hier bij de oude school geen kamp kon ontstaan tusschen ingewortelde vooroordeelen en de grondiger resultaten der voortschrijdende wetenschap. Want hoewel HUYDECOPER hier en daar eenige verspreide wenken had gegeven over grammatica, zijne zoogenoemde volgelingen hadden dit punt maar geheel in den wind geslagen, denkelijk omdat het een langdurig en gezet onderzoek vordert, dat niet met het beginsel van liefhebberen en beoefening der oude letterkunde *op zijn' tijd* strookte.

GRIMM was de eerste, die met een uitgewerkt grammatisch overzigt optrad, dat zoo volledig was als het dat in 1819 wezen kon. Die dus de mnl. spraakkunst behandelen wilde, had zich slechts aan de onderzoekingen van GRIMM aan te sluiten en die verder te brengen.

Het eerste doet het Handboek; maar wanneer het den leiband der *Deutsche Grammatik* verlaat, dan is het meestal alleen om tegenstrijdigheden uit de handschriften op te teekenen, zonder die met een kritisch oog op te lossen, zonder tot zekere en bepaalde uitkomsten te geraken.

En toch, nu er sedert de eerste uitgaaf van GRIMM'S reuzenarbeid meer dan vijf en twintig jaren verloopen zijn, mogen wij met regt eischen, dat de mannen van het vak, vooral zij, die geroepen zijn om dat vak te onderwijzen, tot stellige en voldoende resultaten zijn gekomen.

Verre van aan die eischen te voldoen, heeft Prof. LULOFS ook hier al het onkritische, al het onvolledige, al het onsystematische der taktiek van de oude school in praktijk gebragt.

Hooren wij hem zelven.

Bl. 251: ‘Wij geven Aanstippingen, dat is nog minder dan

men in het Latijn *primae lineae* zoude heeten. Het schrijven toch eener maar eenigzins volledige Spraakleer onzer oude taal zouden wij ons, *bij den nog onzekeren toestand van vele punten, niet durven vermeten, al mogt daarvoor ook hier plaats wezen*.'

Wij hebben reeds met een woord gewaagd van dat zoogenoemde *onzekere* of *weifelende* in onze oude taal, waarachter de oude school zich verschuilt; wij herhalen het, die onzekere kennis, die weifelende wetenschap, is eene der vele grieven, die wij tegen de dilettanten hebben.

Indien er zoo *veel* is, dat onder geene regels kan gebragt worden, dan moet men aannemen, dat onze oude taal bandeloos was, dat onze middeleeuwsche schrijvers geene regels kenden, dan alleen bij uitzondering; en waartoe dan 127 digt ineengedrukte bladzijden gevuld met onvolledige en weifelende aanstippingen van taalregels, die misschien niet eens bestaan? Is dat niet eene schim najagen, is dat niet een noodeloos vertoon van geleerdheid?

Neen, zegt de oude school, dat ware te dwaas; dat kunnen noch durven wij aannemen. Wij gelooven wel, dat er vaste taalwetten bestonden, 'ja voor *vele* der gedachte regelen zijn even goede gronden aan te voeren als voor onze hedendaagsche' (*Handb.*, bl. 252); maar onze kennis daarvan is nog weifelend en onzeker.

Schande over u, mijneheeren! die zulks openlijk durft verklaren, en dit voorstellen als de natuurlijkste zaak ter wereld!

Schande over u, dat ge, zonder te blozen, ten aanhoore van een iegelijk durft erkennen, dat het u aan lust of moed heeft ontbroken, om de wijde gapingen in uw weten aan te vullen!

Schande over u, dat ge, ondanks die schuldbekentenis, nog durft optreden als leermeester van het vak!

Want wat zal het gevolg zijn van dat bekrompen en weifelend onderwijs? Dat ge met uwen bedrogen' leerling zult ronddwalen in een' doolhof van gissingen, ongerijmdheden en valsche stellingen, die hem alles behalve een juist denkbeeld zullen geven van het wezen der zaak, die hem noodwendig moeten leiden tot het verachten van datgeen, waarmede gij beuzelt.

Gelijk uwe eenzijdige en valsche voorstelling der letterkundige geschiedenis hem de rijmkronijken wil voorstellen als het hoogste punt der aesthetische ontwikkeling onzer vaderen, van welke aesthetica hij zal walgen, bij welke voorstelling hij medelijdend de schouders zal ophalen; - gelijk uwe onkritische

mishandeling der teksten hem het genot wil vergallen van ieder kunstwerk, en hem een' afkeer doen krijgen van de schoonheden, die gij hem hebt verborgen gehouden; - zoo zal uw tasten in den blinde, uw dwalen en niet weten hem het eenige saillante punt ontnemen, waarbij hij onze oude dichters zou kunnen aanvatten; gij zult alle zucht bij hem uitdooven, om zich te wijden aan historische grammatica, de eenige, die tot de kennis onzer hedendaagsche taalwetten kan voeren; gij zult hem terugslingeren in den chaos.

Daarom berusten wij niet bij een schijnbaar nederig: ‘Ex punctis et lineolis *doctiores* picturam faciant;’ want het is alleen de mantel van nederigheid, dien men over zijne lusteloosheid, zijn gebrek aan moed en volharding, zijne door niets te verontschuldigen onkunde werpt.

Want zoo de zaak aan *doctiores* wordt overgelaten, is dit een bewijs, dat men *doctior* zijn kan: of zou het alleen eene phrase zijn, die een' uitroep van verwondering en heilige verontwaardiging moet uitlokken? als b.v. - Doctiores! .... Wel Professor, wie zou zich vermeten daarnaar te streven! Is uw dik boek, de vrucht nog maar uwer studie ‘in de laatste jaren,’ niet het culminerend punt van alle wetenschap!

Wij willen het niet vooronderstellen, en het liever op rekening schrijven der naïviteit, die de oude school kenmerkt.

Men vraagt misschien: kan men dan werkelijk tot die volledige en naauwkeurige kennis geraken, en welke zijn er de middelen toe?

Veroorloof mij eene tegenvraag: - Verkeerde voor omstreeks veertig jaren de Mhd. letterkunde niet in denzelfden toestand, waarin thans nog de Mnl. zich bevindt? En bezit men thans van dat Mhd. niet eene spraakkunst zoo volledig en voldoende, als men die slechts wenschen kan[(1)]?

Waarom zou bij ons niet kunnen geschieden wat daar mogelijk was? Te meer, daar wij een voordeel hebben, dat dáár ontbrak, namelijk, dat wij ons rigten kunnen naar en steunen op de analogische onderzoekingen van onze Hoogduitsche taalneven. Zij moesten de wetten vinden, en het is hun gelukt; wij hebben onze meeste taalvormen slechts aan die wetten te toetsen, waarbij van zelf in het oog zal vallen, wat bij ons eigenaardig is. Zouden wij voor dien minderen arbeid niet opgewassen zijn?

Wij zullen straks in eenige détails treden, als wij het een of

(1) Verg. WILLEMS, *Elnonensia*, 2^{me} éd., pag. 17.

ander van de *Aanstippingen* nader zullen toetsen; voor het oogenblik moeten wij nog bij eenige algemeene gezigtspunten stilstaan.

In de boven uitgeschreven woorden vinden wij nog de uitdrukking: '*al mogt daarvoor ook hier plaats wezen;'* en op verscheidene andere plaatsen (bl. 298, 306, enz.) verontschuldigt zich de Heer LULOFS, dat zijne beperkte ruimte hem belet de zaak duidelijker te verklaren, of in hare geheele uitgestrektheid te beschouwen.

Wij noemen dit eene flaauwe en gezochte verontschuldiging, alleen strekkende, om te doen zien, dat de schrijver zelf zich eenigermate over zijne ongenoegzaamheid schaamt. Want wie bakende de grenzen af, waarbinnen Prof. LULOFS zijne ophelderingen moest zamenpersen? Of zijn de boeken van den Groningschen Hoogleeraar zoo vele bedden van PROCRUSTES, waarin de wetenschap wordt uitgerekt of afgeknot, naarmate het aantal riemen papier reikt, dat de drukker op de pers wil brengen? Dan wordt het tijd, dat een andere THESEUS aan dien onwetenschappelijken gruwel paal en perk stelle.

Zoo het volumen der *Aanstippingen* den schrijver 'over het hoofd groeit' (bl. 306), het is vooral daaraan toe te schrijven, dat ze niet naar een doordacht plan, naar een vast systeem werden bijeengeschikt, doch uit 'maar voetstoots opgegrepene aanteekeningen' (bl. 263) werden aaneengelapt.

Prof. LULOFS erkent dit herhaaldelijk met eene naïveteit of verachting van het publiek, waaraan wij naauwelijks zouden kunnen gelooven, indien hetgeen reeds vooraf is gegaan, ons daarop niet eenigzins had voorbereid.

Zoo heet het bl. 251 b.v.: 'Men zoeke hier dus niets anders dan eenige verstrooide en *zonder veel zamenhang* op het papier gebragte Opmerkingen en Wenken.'

Maar het gezond verstand eischt bij een wetenschappelijk man dringend een planmatig voltooid en zamenhangend geheel; niet dat 'blootelijk geven van een staaltje,' waarmede men het 'voor lief moet nemen' (bl. 325), dat beuzelen en knutselen van de liefhebbers,'t welk verbiedt 'naauwkeuriger de zaken uiteen te zetten' (bl. 307), en nimmer tot eenige uitkomst kan leiden, omdat alles in de lucht hangt.

Wij eischen dit dringend, al wil Prof. LULOFS ook voortdurend zich daaraan onttrekken en ons bij herhaling zijn gevoelen 'instampen' (bl. 415)!!

Vooral mogen wij het daarmede niet 'voor lief nemen' in

een boek, ‘hoofdzakelijk voor minder geoefenden geschreven’ (bl. 376).

Wij vinden het vrij zonderling, dat Prof. LULOFS ook deze woorden te baat neemt, om zijne *membra disjecta* te doen goedkeuren. Wij hebben altijd gemeend, dat de mingeoefenden eene duidelijke, volledige, systematisch voorgedragene (beknoptheid volgt dan van zelf) leer behoefden, om in eenige wetenschap te worden ingeleid. Zoo Prof. LULOFS het tegendeel wil in praktijk brengen, dat moge hij aan zijn geweten en de Curatoren der Groningsche hoogeschool verantwoorden, dit ligt buiten den kring onzer bemoeijingen; maar wanneer hij die beginsels ook buiten zijnen leerstoel verkondigt, dan meenen wij het regt te hebben ze aan de kaak te stellen.

Had Prof. LULOFS een systematisch en doordacht plan gehad; ware hij in staat ons eene duidelijke, klare en bepaalde voorstelling van onze oude grammatica te geven, dan zouden hem die staaltjes niet over het hoofd zijn gegroeid. Wij verwijzen ten voorbeelde naar de *Mittelhochdeutsche Grammatik* van K.A. HAHN, die in 114 bladz. klein octavo - en elke zijde bevat slechts twee derde van het aantal letters van eene pagina van het *Handboek* - de geheele ‘Laut- und Flexionslehre,’ waarop het toch voor mingeoefenden hoofdzakelijk aankomt, duidelijk en volledig heeft uiteengezet. Had Prof. LULOFS zoodanig plan gevolgd, hij hadde in minder ruimte meer en beter zaken gegeven.

En wanneer nu de hooggeleerde schrijver, bl. 376, op het einde zijner *Aanstippingen* zegt: ‘Men vrage niet, wat er al meer had kunnen gezegd worden, maar of het gezegde streek houdt,’ dan verwijzen wij, voor de beantwoording van het eerste gedeelte dier woorden, naar het bovengezegde, en wij voegen er bij, dat het oordeel, ‘of het gezegde streek houdt,’ grootendeels wordt ontdoken, omdat Prof. LULOFS, daar, waar het kritiek en vernieuwd onderzoek geldt, eigenlijk zoo goed als niets zegt.

Wij hebben reeds ter loops de opmerking gemaakt, dat de geheele methode der oude school een doorgaand weifelen was: het Handboek stelt dat weifelen in principe, want wij lezen daar, bl. 376: ‘Over het algemeen hebben wij ons met eene zekere omzigtigheid uitgedrukt, en zelfs over hetgeen men voor vrij uitgemaakt kan houden, toch vaak nog in een' half twijfelachtigen toon gesproken, daar er altijd nog schriften kunnen ontdekt worden, die dezen of genen thans, zoo het schijnt,

vast staanden Grammatischen regel weêr eenigzins op waggelende voeten stellen.'

Het is, of deze volzin ons een proefje van die 'zekere omzigtigheid' moet geven: *over het algemeen* is vrij wat omzigtiger dan *steeds;* evenzoo *vaak*. Wat *vrij uitgemaakt* is, kan nog wederlegd worden; een *half twijfelende* toon doet eene concessie aan het betwijfelde; de *eenigzins* waggelende voeten kunnen zich van den schok herstellen!

Kan men nu wel beweren, dat iets, wat zoo weifelend, twijfelend, waggelend en omzigtig wordt uitgedrukt, eenigen streek houdt?

Wanneer wij het hier aangestipte bijeentrekken, dan komen wij tot de slotsom, dat de grondslag van den grammaticalen arbeid goed is, omdat hij steunt op de onderzoekingen van GRIMM; maar dat die arbeid zelf onvoldoende en onbruikbaar wordt door

Onvolledigheid,
Stelselloosheid,
Onbestemde uitdrukking.

Een enkel voorbeeld moge volstaan om dit te bewijzen.

Zoo er één punt is, dat nog niet voldoende is behandeld, het is dat der sterke en zwakke buiging.

Sommige woorden, zegt de Heer LULOFS, zijn van de sterke buiging, dat is, vormen het meervoud niet op *en;* maar het zijn woorden, 'wier classificatie ons te ver heen zoude voeren' (bl. 269). En evenzoo heet het van de zwakke buiging (bl. 273): 'Welke woorden tot die de *n* of het kenmerk der zwakke declinatie aannemende substantiven al zoo behooren, is moeijelijk juist te bepalen.'

Uitnemende wijze om 'minder geoefenden' op den weg te helpen!

Ja, maar Prof. LULOFS is daaromtrent zelf nog aan het weifelen, want 'het geheele onderscheid, dat men tusschen de eerste sterke en zwakke declinatie der feminina wil gemaakt hebben, staat op losse schroeven' (bl. 274), en over het algemeen 'dit geheele onderscheid' (van sterke en zwakke buiging), 'dat in de Duitsche talen, voor het overige (??), zeer gegrond moge zijn' - let wel op de 'zekere omzigtigheid:' alle grammatici nemen dit onderscheid aan en staven het met bewijzen, maar Prof. LULOFS is er nog niet van overtuigd - 'en waarover men GRIMM'S reuzenwerk raadplege' - wie? de mingeoefenden? maar voor die werd dat reuzenwerk niet ge-

schreven - ‘is reeds in de dertiende en veertiende eeuw bij ons van eene zeer dobberende toepassing, en tegenwoordig, nu wij nooit meer een' pluralis op *e* maken, zoo goed als geheel weg.’ - Is dit eene insinuatie, die men moet aanvullen: En waartoe er ons dus lang bij opgehouden? - ‘Wij kunnen er in dit voor mingeoefenden geschreven werkje niet langer bij stilstaan’ - mij dunkt, wij hebben er nog in het geheel niet bij stilgestaan; wij hebben er ter naauwernood zoo veel notitie van genomen als noodig was, om er *pieds joints* over heen te springen - ‘en verwijzen, voor het overige’ - en er blijft vrij wat over - ‘wat het *geheele* vaak nog nevelachtige *onderwerp* onzer oude declinatie aangaat, behalve tot GRIMM, tot een stukje van den kundigen Mr. L.PH.C. V.D. BERGH, met wien ik mij echter niet in alles vereenige.’

Wat al verwarring, wat al valsche denkbeelden!

Prof. LULOFS meent met weinig te kunnen volstaan, omdat het onderwerp nog *nevelachtig*, d.i., dunkt mij, nog niet genoegzaam onderzocht en toegelicht is; hij meent niet duidelijk en volledig te mogen zijn, omdat hij voor mingeoefenden schrijft; hij meent genoeg gezegd te hebben, maar verwijst, *wat het geheele onderwerp aangaat*, naar V.D. BERGH, met wien hij het niet in alles eens is, en van wien dus de mingeoefenden maar moeten leeren, wat Prof. LULOFS voor onwaar of onjuist houdt!!

En de reden, waarom de uitgever van het Handboek tot geen resultaat komt, en de schijnbare tegenstrijdigheden maar moet overspringen, zonder ze op te lossen, ligt voor de hand.

Het is, omdat het hem mangelt aan eenen kritischen blik, aan eene systematische methode. - Het is niet genoeg eenige voorbeelden uit een paar schrijvers op te teekenen, wier schrijfwijzen vaak lijnregt met elkander strijden; maar om tot eenige zekerheid omtrent de sterke en zwakke buiging te geraken, dient men tot de oudste handschriften op te klimmen, en daarbij het oog te houden: 1°. op het rijm, dat een vrij zeker criterium is; 2°. op analogie met woorden van gelijken vorm; 3°. op de vergelijking met de oudere dialecten; 4°. op de vergelijking met het Mhd. -

Wij zullen nog een enkel hoofdstuk in zijn geheel doorloopen, om eenig denkbeeld van Prof. LULOFS' *Aanstippingen* te geven; wij kiezen daartoe dat, hetwelk niet *over* de *werkwoorden* handelt, maar *iets* over onze werkwoorden mededeelt (bl. 298-308).

Wij lezen daar: ‘dat men oudtijds vele verba simplicia be-

zigde, waarvoor wij thaus afgeleide of zamengestelde gebruiken.'

'Ook dat sommige voorvoegselen aan de verba dikwerf eene andere beteekenis hadden.'

'Meerdere ongelijkvloeijendheid der ww.' (van de verschillende sterke en zwakke conjugatiën, door GRIMM, *Gramm.*, I, 970-980, besproken, wordt geen woord gerept).

'Met dat al treft men ook enkele verba aan, die, schoon thans ongelijkvl., door onze ouden gelijkvl. gebruikt worden.'

'Dat de participia van sommige ongelijkvl. en van enkele onregelmatige verba hun voorvoegsel *ge* vaak wegwerpen.'

'Het substantivale en hulpwerkwoord *zijn* heeft, behalve *geweest* of *gewesen*, in het participium ook veel *ghesijn*, bij verkorting *sijn*(1) en wordt met *hebben*, niet met *zijn* geconjugeerd.'

'Voor den subjunct.: *dat hi si, dat si sijn*, vindt men ook wel *dat hi wese, dat si wesen*.'

'Voor *is* wordt zeer veel *es* gelezen' (verg. over dat *zeer veel* GRIMM, bl. 979).

'De eerste persoon van het enkelv. van *zijn* heeft dikwerf *ic bem* voor *ic ben*, de tweede is *du best* of *bist*' (dit *bem* was wel een paar woorden waard geweest, als de oudste vorm).

'In het *Leven van Jesus* vindt men *du sijs*' (alsof men ook niet vond *ic si!*).

'*Hebben* heeft *ic heb, du heves* of *heefs*, soms *du hebbes* en *hebste;*' en in de noot eenige onkritische opmerkingen over den uitgang *s* en *st* in den tweeden pers. sing.

Voorts *iets* over het gebruik van *sullen* voor *moeten*, van *moeten* voor *mogen* en omgekeerd.

Iets over *derven* en *darren*.

Een enkel woord over de onregelm. verba *gaen, staen, sien, connen, dunken, dinken, brengen;* een infin. *annen* wordt genoemd, maar die infin. bestaat niet.

Voorts de imperfecta van *roeken, vruchten, denken, dunken, duchten, dogen, werken*.

'Verdere irreguliere of anomale verba laten wij rusten;' slechts in de noot nog wat over *pleghen*.

(1) De vorm *sijn* blijft te bewijzen: grammatisch kan hij er niet door, en als metrische apocope behoeft hij niet geschreven te worden; overigens komt hij ook hoogstzelden voor, evenwel een paar reizen meer dan HUYD. op STOKE, Dl. II, bl. 449, beweerde.

Iets over ‘de geslachten onzer oude verba.’

Iets over den obliquen infinitivus op *e* en over het gebruik van *te*.

Voorts wordt de ‘merkwaardige spreekwijs’ *weten gaen, doen*, enz. aangehaald(1), en daarbij te regt naar GRIMM, IV, 89, verwezen (verg. ook HALBERTSMA, *Naoogst*, bl. 90).

Vervolgens wordt *iets* gezegd over het gebruik der tijden, getal en personen; doch zeer ter loops, want ‘naauwkeuriger laat zich dat hier niet uiteenzetten’ (bl. 307).

Daarna wederom *iets* over de vermijding van de dubbele *d* en *t* in imperfecta, en over de zamensmelting van *gaen wi, hebben wi*, enz. tot *gawi, hebwi*, waar echter, onbegrijpelijkerwijze, steeds *sla wi, heb wi, si wi* staat(2).

Dan *iets* over den imperatief met en zonder *t*, de weglating van het pronomen, - en ‘meer durven wij in deze *primae lineae* thans van onze verba niet aanstippen.’

Wij gelooven niets overgeslagen te hebben, en nu vragen wij, of daarbij ook maar van verre aan volledigheid kan gedacht worden, of er ook slechts één punt grondig is behandeld, of er eenige orde en regelmaat in de voorstelling heerscht?

Integendeel, wij noemen dat: er zich als een schooljongen van afmaken.

Crimine ex uno disce omnes: dezelfde gebreken heerschen in al de hoofdstukken dier *Aanstippingen* in meerdere of mindere mate; men gevoelt dus, dat het de moeite niet loonen zou, ze ieder afzonderlijk te beschouwen. Eene kritiek, die het verwarde op zijne plaats bragt, het ontbrekende aanvulde, het

(1) Zoowel Prof. LULOFS als Dr. HALBERTSMA is die uitdrukking nooit voorgekomen dan in den *Walewein*. Ten einde niet te doen vermoeden, dat het eene eigenaardigheid is van PENNING of VOSTAERT, zal ik hier een paar plaatsen uit andere schrijvers bijvoegen.
Troj. Oorlog (BLOMMAERT, *Oud Vl. Ged.*, Dl. II, bl. 90, vs. 1394):

> Weten ons verweren saen!

Roman van Lancelot, HS. f°. 201, rect. col. b:

> Weten pensen in onsen sinne
> Al dat ons deser werelt minne
> Te voren bringet.

(2) Ik veroorloof mij deze zeer gegronde aanmerking, omdat wij hetzelfde reeds in de Proeven waarnamen. Ik heb mij niet laten afschrikken door het schild, dat eenige slagen zal moeten afweren: ‘Men vitte in een boek van zoo veel letters niet op zulke verschrijvingen (?) of drukfeilen (?)’ (bl. 412).

onjuiste verbeterde van het grammatische werk van Prof. LULOFS - zou moeten bestaan in eene uitgewerkte grammatica; daarvoor is het hier de plaats niet; maar, en ik geloof niet onbescheiden te zijn, wanneer ik dit hier aankondig, die is door eene bekwame hand op het touw gezet.

Wij willen daarom van deze *Aanstippingen* afstappen, na eerst nog een' blik geworpen te hebben op dat gedeelte, dat over de prosodie handelt, omdat dit van een' anderen aard is en meer op zich zelf staat; en na eenige losse fouten te hebben aangewezen, door die bladeren verspreid.

Bl. 359: 'Veel van de prosodische regels schuilt nog in het duister.' Wat den Heer LULOFS '*meer of min* zeker schijnt, is het volgende.' De epische of historische versmaat 'bestaat doorgaans uit vier afsnijdingen of voeten, elk van twee, soms echter maar van ééne syllabe, en die zich *over het algemeen* het liefst als zoogenaamde trochaeën, voor zooveel men daarvan bij ons spreken kan, scanderen laten.'

Dit is eene transactie tusschen het systeem, door MONE voorgestaan, en dat, wat Prof. BORMANS heeft trachten in te voeren. Zoo MONE al hoogstoppervlakkig was, en hier en daar fouten maakte, zijne wijze van zien is in den grond de eenige ware; het systeem van Prof. BORMANS heeft ook niet den minsten glimp van waarschijnlijkheid voor zich.

Wat de grondslag der Duitsche prosodie betreft, zie hier wat LACHMANN'S onderzoekingen daaromtrent hebben vastgesteld(1).

'Der deutsche Vers, besonders der ältere, bis gegen das sechzehnte Jahrhundert wo die romanische Form überwiegt, hat eine bestimmte Zahl Füsse, *das heist Hebungen*, die in höher betonden Silben bestehn als je die nachfolgende Senkung: und die Senkungen vor oder zwischen die Hebungen dürfen auch ganz fehlen. Die Eigenthümlichkeit aber der alt- und mittelhochdeutschen Verse besteht nun in Zweierlei: 1°. Wo zwischen zwei Hebungen die Senkung fehlt, muss die Silbe lang sein durch Vocal oder Consonanten. Und zu diesem durchbrechenden Princip der Quantität kommt, 2°. die rhytmische Beschränkung, dass nur der Auftact allenfalls mehrere Silben zuläst: die übrigen Senkungen dürfen nur einsilbig sein.

(1) *Ueber althochtd. Betonung und Verskunst*, in de Abhandl. der Berliner Akad. der Wissensch., S. 235 ff.

‘Da also die Zählung der Silben für den hochdeutschen Vers auch wichtig ist, so haben die Dichter natürlich die Elision der Vocale und manche Verkürzungen der Wörter, wie sie die gewöhnliche Sprache gab, in ihren Versen angewandt: und es ist zu untersuchen, wie viel dieser Art sie erlaubt oder dem Wohlklang zuträglich fanden. Ihrem Urtheil allein aber ist die Kunst der Silbenverschleifung zuzuschreiben, mit der sie sehr häufig zwei durch einen einfachen Consonanten getrennte Silben, deren erste kurz war, für Eine brauchten, in der Hebung sowohl als in der Senkung, aber beiderseits nicht unbeschränkt.’

Ziedaar de grondwet, waarnaar alle Duitsche verzen zijn ingerigt, ook de mnl.; want dat men oudtijds, ja, tot laat in de zestiende eeuw, bij ons geen Latijnsch of Romaansch rhytmus kende, blijkt uit de woorden der Kamer in liefde bloeijende, die in 1584 daarvan zeî[1]: ‘*onder ons is 't zo heel vreemd*, dat wij Rymers naulyx ooit daar af hebben horen spreken,’ terwijl zij verklaarde, ‘dat men meer *na den aerd van onze spraack* als na den voet der Latynisten moet te werck ghaan.’

Men heeft dus maar te onderzoeken, welke modificaties aan onzen taaltak eigenaardig zijn, en welke regels onze dichters volgden bij elisie, verkortingen en Silbenverschliefung. Prof. LULOFS heeft daarvan echter ‘de volkomen vaste wetten nog niet gevonden,’ en daardoor heerscht er ook voor hem ‘bij den eersten oogopslag eene groote willekeurigheid en onregelmatigheid in die versmaat.’ Dat ze ‘naar de regelen onzer tegenwoordige prosodie hoogst gebrekkig schijnt,’ is eene van die aanmerkingen, die slechts in de oude beuzelschool geoorloofd zijn; want wat beteekent het, of ik al zeg, dat b.v. de verzen van Prof. LULOFS, naar de regelen der Arabische poëzij, hoogstgebrekkig zijn? Is het niet, alsof men zeide: alle vierkanten zijn volgens de definitie van den cirkel hoogstgebrekkig?

Gaarne hadden wij ook de proeve zien achterwege blijven, hoe de oude verzen ‘gemakkelijk naar onze tegenwoordige prosodie geschoeid kunnen worden’ (bl. 362). Zal men daardoor de wetten der ouden leeren kennen? Het is veeleer geschikt, om de ‘mingeoefenden’ op het dwaalspoor te leiden of te houden.

Bij de geringe kennis, die Prof. LULOFS van het oude metrum

(1) *Twéspraack van de Nederduytsche Letterkunde*, Leiden, 1584, bl. 56. Vergelijk mijne Inleid. op de *Dietsche Doctrinale*, bl. LI.

bezit, is het al veel, dat die verzen zich, volgens Z. HG's oordeel, toch ‘eenigermate scanderen’ laten; evenwel, wie dat metrum wat nader onderzocht heeft, kan zich niet onthouden van te glimlagchen over de zonderlinge scansie, als proeve in het Handboek bijgebragt, en over de naïve aanmerkingen daaraan toegevoegd, b.v.:

HI[1] gāf hărE | bī nă | rēchtĕn | nāmĕ,

waar ‘*rechten* ook *recht* kan zijn,’ zoodat men ook zou kunnen scanderen:

Hī găf | hārE bĭ | nā rĕcht | nāmĕ.

Zoo ook:

Dāēr hĭ | Gōde^ŏm | mē vĕr | ērrĕdE;

waarvoor, als andere gissing, wordt voorgeslagen:

Dāēr hĭ | GōdE | ōmME vĕr | ērdĕ;

want ‘*vererrede* klonk zeker drielettergrepiger als *vererde*.’ Ik vrees bijna, dat Prof. LULOFS mij niet gelooven zal, als ik verklaar, dat *vererrede* zelfs *tweelettergrepig* gebruikt werd; en toch is het zoo.

Nog een fraai staaltje:

WērRELT măch | mēn dĕ | wērĕlt | nōmĕn,

of ‘men moet *wer* in *werrelt* als een niet meêtellenden voorslag nemen, en dan is de scansie:

‘WERrēlt măch | mēn dĕ | enz.’

Men ziet uit deze voorbeelden, waarin dat ‘eenigermate scanderen’ bestaat!!

‘Men neme andere stukken, uit de Doctrinaal, uit HEELU, uit STOKE, uit FLORIS en BLANC., enz., en zie, of men niet overal *min of meer* de versmaat tot die vier afsnijdingen kan terugbrengen.’

Ja wel, zeer gemakkelijk, wanneer men niet schroomt een *wĕrrēlt, ŏmmē* aan te nemen, of, zoo men kan besluiten, in theorie te stellen ‘nooit zeker heeft men wĕrēlt[2] gezegd,’ en evenwel in praktijk fiks weg er eene soort van jambus van te maken!

(1) De met kl. kap. gedrukte lettergrepen tellen niet mede.

(2) In de noot, op bl. 360, zegt Prof. LULOFS teregt, dat *werelt* als *werlt* werd uitgesproken. Hij verwijst daarbij naar VONDELS *weerlijk*, waarmede wij hier niets te maken hebben. Het ware rationeler geweest aan te wijzen, dat de meeste handschriften schrijven *w'lt.* Verg. LACHMANN, bl. 244.

Verder worden de lyrische versmaten behandeld, die ‘ook al weêr *trochaisch* en meerendeels tot vier afsnijdingen te brengen zijn’ (bl. 364). Wij zullen er dus niet bij stilstaan, om niet in denzelfden cirkel te draaijen; alleen willen wij opmerken, dat er met geen woord gerept is van de slepende verzen met drie *hebungen*, die daar regelmatig voorkomen.

‘In dien trant’ (dat is met ‘trochaïsche viervoeters’) zegt de Heer LULOFS, ‘is ook MAERLANT'S fraai dichtstuk *van den Lande van Overzee;*’ wij voegen er bij, dat zoo het al in den trant der overige strophische gedichten is, het echter grimmelt van fouten, hetgeen zeker Prof. LULOFS heeft belet er een proefje van scansie mede te nemen.

Wanneer Prof. LULOFS ons niet verboden had naar volledigheid om te zien, zouden wij vragen, waarom men niets anders vermeld vindt dan de 12- en 13 regelige strophen, zonder van de kruisrijmen en andere *overslaghende rime* te spreken, evenmin als van het zoogenaamde Nibelungen vers, waarin de dietsche vertaling van de Nibelungen is geschreven en dat door BOUDEWIJN VAN DER LOREN veel is nagevolgd.

Wij stappen van de gebrekkige en onware Prosodie van het Handboek af, met de belofte van zeer spoedig eene middelnederl. Prosodie ter perse te leggen, die, naar ik hoop, de ‘volkomen vaste wetten’ aan Prof. LULOFS wat duidelijker zal maken.

Thans nog een paar onjuistheden uit de Aanstippingen weêrlegd, voor zooverre wij die niet kunnen behandelen bij de beschouwing van het Glossarium, waartoe wij ten besluite zullen overgaan.

Bl. 252 heet het, dat de verdubbelde *i* (*ij*) ‘wel voor *ie* dient;’ ja, maar in slechte handschriften en bij zeldzame uitzondering; het omgekeerde, hoewel even ongrammatisch, komt iets meer voor; b.v. *mie* voor *mij;* verg. het *Verslag* van Prof. BORMANS, bl. 241 volg., en WILLEMS, *Brief aan Prof.* BORMANS, bl. 19[(1)].

(1) Bl. 9 beweert de Heer WILLEMS, dat *mie* geen bedorven *mi* is, maar eene verbuiging van *mi*. ‘Van een' derden persoon sprekende, zou de dichter geschreven hebben: *ghelovet Janne*.’ Maar is *mi* dan niet volmaakt gelijk aan *Janne?* Als men een verbogen *mie* aanneemt, waarom dan ook niet een gebogen *icke, ickes?* - Iets anders is de *hie* en de *zie* voor het mannetje en wijfje der dieren, dat b.v. in den *Bestiaris* dikwerf voorkomt.

Bl. 253. Voor de *ij* vindt men, volgens Prof. LULOFS, ook wel de *y*. Men vindt het, maar ten onregte: de regel leert het anders. ‘Wat ik ook in mijne handschriften zoek en snuffel,’ zegt WILLEMS, t.a. pl., bl. 5: ‘ik kan niet vinden, dat de Grieksche *y* bij onze Ouden ooit eene andere rol speelde in echt Nederlandsche woorden, dan hetgeen toen de *enkele i* even goed verrigten kon.’

Bl. 255. ‘In het gebruik der consonanten is het een vrij algemeene regel, dat op het einde der woorden de scherpere verwantschapte consonanten voor de zachtere gebruikt worden. - In MAERLANT'S *Heimelicheit* wordt echter dikwerf tegen dezen regel gezondigd, wat de sluitende *t* betreft.’ Het ware hier de plaats geweest, om GRIMMS woorden, *Gramm.* I, 486: ‘daraus folgt, dass die organ. med. erst allmählig im ausl. abkam; *früher schrieb man sicher: ghebod, daed*,’ aan te halen of te weêrspreken.

Bl. 255 wordt gesproken van het woord *donker* of *doncker;* maar kan Prof. LULOFS bewijzen, dat dit een echt middelned. woord is? Zoover wij ons herinneren, is het van later dagteekening.

Bl. 258 lezen wij, dat ‘*das* op zijn Hoogd. wel voor *dat* geschreven wordt.’ Dit wordt bl. 341 wel weêr herroepen, even als bl. 377 de verzekering, bl. 325 gegeven, dat *tusschen* bij de Ouden niet voorkomt; maar wij meenen het te moeten aanstippen, om te doen zien, hoe weinig vast Prof. LULOFS in zijne schoenen stond, toen hij zijne *aanstippingen* schreef. -

Of *geten* wel voor *ghegeten* staat, gelijk bl. 260 beweerd wordt, zou ik niet durven toestemmen: mij dunkt *geten* is eer zamengetr. uit *ghe-eten*, het regelmatige partic. van *eten*, en *ghegeten* is het partic. van *ge-eten*. Verg. BILDERDIJK'S *Spraakleer*, bl. 191, en zie mijn *Specimen*, p. 101.

Waarom ons *gebrek* ‘eigenlijk *het ontbrek* is’ (l.l.), verklaar ik niet in te zien.

Bl. 262. ‘In *ontwee* staat dit *ontwee* voor *onttwee*.’ Mis: eene beter verklaring geeft CLIGNETT, *Bijdrage*, bl. 123.

Bl. 264. ‘*Houtmakigge* voor *houtmaakster*.’ Zeer stellig moet men lezen *houtmakerigge* (verg. WILLEMS op REINAERT, bl. 33), even als *constenareghe*, aangehaald door HUYDECOPER op STOKE, D. I, bl. 72. Van *scepsterigge*, dat men in den *Ferguut* leest, zegt Prof. LULOFS: ‘welk *scepsterigge* ook bij STOKE, D. I, bl. 72, voorkomt, waar het insgelijks maakster beteekent.’ Dit is vrij natuurlijk, want het komt t.a. pl. voor in eene aanha-

ling van HUYDECOPER, en wel van de bedoelde plaats uit den *Ferguut*. STOKE zelf gebruikt het woord niet. Prof. LULOFS had dit kunnen weten, wanneer hij iets meer gedaan had dan den bladwijzer op STOKE even in te zien.

Bl. 267: 'Welk *gaerdeline* ik liefst voor eene verbastering of wel eene omzetting van *graneline* houden zoude.' Eene omzetting kan het nooit zijn, en het diminutivum van *grane* is gewoonlijk *granekijn;* ik zie ook geene reden, om een woord te verwerpen, dat zeer goed kan bestaan hebben. KILIAEN heeft het enkelv. *gheerde, gaerde*, waarvoor wij *gard* hebben, en welks diminut. zeer wel voor de stoppels om het muulkijn van den jongen vos kon gezegd worden. (Verg. ook ZIEMANN, *Mhd. Wtb.* i.v. *gart*).

Bl. 275 wordt gezegd, dat 'er, volgens HUYDECOPER op STOKE, I, 158, vijf substantiva zijn, namelijk *vader, broeder, moeder, zuster, dochter*, die geene *s* in den genitivus singularis aannemen.' HUYDECOPER was te verstandig, om van andere woorden dan *vader* en *broeder* te reppen, en ook GRIMM zegt wel, *Gramm.*, I, 693, dat deze vijf in sing. onveranderd blijven, maar alleen 'namentlich nehmen *die beiden ersten* kein *s* im genit.' Wie kan er, behalve Prof. LULOFS, ook aan denken, om een' vrouwelijken genit. op *s* te doen uitgaan! Zoo, en wij zeggen nog wel 'op '*s moeders* schoot.' Ei! zie dan ook eens, wat YPEY daarover gezegd heeft in zijne *Geschied. der Ned. taal*.

Verder wordt de vraag geopperd, 'of het niet *in zekere mate* van nog meer woorden geldt,' want dat men wel eens *des coninc* vindt. - Wat dat *in zekere mate* moet beteekenen, geef ik allen taalgeleerden in tienen te raden. Zoo men *des coninc* vindt, het is omdat de uitgevers de verkorting *cō* verkeerd oplosten. Dat die weglating der *s* in den genit. alleen maar van genoemde woorden kan gelden, leert de vergelijking met het Sanskriet: Zie BOPP'S *Kritische Grammat. der Sanskrita-Sprache*, §. 130, litt. *d* (bl. 67).

Bl. 278. *Te scerne*, d.i. '*ter bespotting, ten ondergaan*.' Waarmede zal Prof. LULOFS deze laatste verklaring goedmaken? Zeker niet door zich te beroepen op CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 67, en nog minder op Dr. M. DE VRIES, *Brief over Karel den Gr.*, bl. 30.

Bl. 285. In de aangehaalde pl. uit MAERLANT leest men verkeerdelijk *En* voor *Ende*, gelijk ook de uitgave van CLIGNETT en STEENWINKEL heeft. Indien Prof. LULOFS eenig begrip van het oude metrum had, zou hij in de tweede aangehaalde pl.

c c c *waerven* veranderd hebben in c *waerven*, in plaats van er eene zoogenoemde aardigheid over te zeggen.

Bl. 289. 'Van het gebruik van *lieden* bij de Pronomina, vind ik slechts één voorbeeld, in *Flor. en Bl.* vs. 3778, waar *hemlieden* staat;' evenwel komen op bl. 143 van het *Handboek* de uitdrukkingen *hemlieden*, en *haerrelieder* voor in de *Vlaamsche Rijmkron*. - In den *Kunst- en Letterb.*, N°. 35 van 1845, heb ik voorbeelden bijgebragt van *wilieden, onslieden, hemlieden, ulieden:* ik kan er thans nog bijvoegen *giliede, Lancelot*, II, 38365 (I D., bl. 257 mijner aanstaande uitg.).

'Wat *zich* betreft, het is geheel onbekend.' Ik moet dit tegenspreken, want het komt zeer dikwijls voor in de middennederl. Preêken van het einde der XIII^e^ of het begin der XIV^e^ eeuw, die ZACHER naar een Haagsch HS. mededeelde in het 2^e^ Deel van HAUPT'S *Zeitschr für D. Alterth.*, zie b.v. bl. 352, 356 enz.

Bl. 294: De schrijfwijze '*up ten* anderen dach' is Kakolijnsch: de uitgave van CLIGNETT en STEENWINKEL heeft, zoo als het behoort: *upten*.

Bl. 299. Wie '*gecwolen*' schrijft, is niet consequent, wanneer hij bl. 256 gezegd heeft, dat *qu* de plaats bekleedt van *kw*.

Bl. 308. Voor ons *toen* schreven onze Ouden juister *doe* of *doen*. Dat *doen* geen juister uitdrukking is, leert GRIMM, *Gram.*, III, 170.

Bl. 313 wordt de uitdrukking uit den *Limborch* bijgebragt: 'Es die man verwoet? Ic wane in trouwen *jay*,' en dit *jay* verklaard door '*ja ic*.' Men leze daarvoor: *ja hij*.

Bl. 319. '*Bedi* is niets anders dan *bij dien*.' Beter onderrigt omtrent dezen instrumentaalvorm is te vinden bij GRIMM, *Gram.*, III, 176.

Bl. 324 wordt *te jaren* uit den *Flor. en Bl.* vertaald door 'ten vorigen jare.' Prof. LULOFS kwam niet op de gedachte, dat het kon zamenhangen met *jaren* of *tjaren*, dat ook de compositie *jaermeer* of *tjaermeer* gegeven heeft, die op bl. 310 behandeld is. Men zie over *tsaren, jaren*, enz., mijn vertoog in den *Letterbode*, N°. 35 van 1845.

T.a. pl. 'Waar dat *tes papen* op zijn Deensch en Platduitsch voor *tes papen huus* SCHIJNT te staan.' Het blijkt hieruit, dat die elliptische constructie Prof. LULOFS vreemd was: hij had daarvan echter genoegzame voorbeelden kunnen vinden, *Gram.*, IV, 261.

Bl. 340. ‘Daarom heet, bl. 100 van den *Lekensp., in de kraam komen* eenvoudig *worden:*

> Hierna *wort* Jeve also *wel*
> Van enen sone, hiet Abel.’

Niet eenvoudig *worden*, maar *wèl worden*, even als men daarvoor zei *genesen*.

Bl. 351: ‘*Ghehit* is hier met *heeten*, in den zin van gebieden, bevelen, overeen te brengen.’ Overoude en overvalsche verklaring. Men leze daarvoor liever de aanteekening van Dr. M. DE VRIES, in het *Taalk. Mag.*, IV, 51.

Bl. 353 wordt de enkelv. vorm *quadie* opgegeven, denkelijk in navolging van het gloss. op de *Doctrinale;* maar zoo het meervoud al *quadien* is, het enkelvoud luidt bestendig *quaet*.

Bl. 356, ‘terwijl *arsatrie* ook kunst of handwerk beteekende, verg. *D. Doctr.*, bl. 335.’ Prof. LULOFS heeft hier maar met een half oog gezien, want t.a. pl. komt het woord *arsatrie* niet voor, maar wel *aertiste*, hetgeen heel wat anders is[(1)].

Bl. 357 spreekt de hoogleeraar over *ghere*. Niettegenstaande zijne redenering blijf ik de plaats uit de *Doct.* uitleggen door *begeerte*. Wat de woorden uit den *Walewein* aangaat, die heb ik in der tijd verkeerd begrepen; maar Prof. LULOFS komt tot geene conclusie omtrent hunne juiste beteekenis; beteekent *ghere* daar ‘gewaad, rusting, of iets dergelijks,’ dan wel ‘speer, spies of soortgelijk aanvallend werktuig?’

De plaats uit *Walewein* luidt:

> Doe trac hi tswert met tween ringen
> Ende vaget scone an sinen *ghere*.

Nu zie ik geene kans om een zwaard aan een speer of spies schoon te vegen, en denkelijk Prof. LULOFS ook niet. - Maar wij hebben gelukkig eenige plaatsen, die geen' twijfel zullen laten omtrent de ware beteekenis van dit *ghere*.

In het gedicht *van der sielen ende van den lichame* (achter BLOMMAERTS *Theophilus*, bl. 59) zegt de ziel, vs. 89, tot het ligchaam:

> Du ligs ghewonden in enen *geere*,

hetgeen vertaald is naar de *Visio Philiberti*[(2)], die daarvoor heeft, vs. 90:

> Parvo *linteamine* jaces involuta,

(1) In zijne uitgave van den *Minnenloop* heeft D^{o}. LEENDERTZ dit *aertiste*, bl. 11, vs. 217, tot *aernste* gemaakt; maar ik ben zeker in het HS. *aertiste* gelezen te hebben, een woord, dat DIRC POTTER niet vreemd is, en waarvoor ook de variant *mit cunste* pleit.

(2) THEOD. VON KARAJAN'S *Frühlingsgabe*, S. 88.

en de mnd. vertaling, aldaar, bl. 103:

> Ein *cleines tuch* ist nu din cleit,

en eene andere vertaling, bl. 120:

> War inn bistu gewunden?
> In ein vil scnodes *lynen wát*.

Ghere beteekent dus hier eene doodwaà.

In het II Boek van den *Lancelot* (I^e^ D., bl. 302), vs. 45188, leest men, dat WALEWEIN zijn paard *Gringalet* terugvond, en

> Dat part namene biden *ghere*,
> (Van vrinscepen) metten monde.

En hier beteekent het *de slip van zijn kleed*.

In den *Roman van Limborch*, dien M^r^. L.PH.C. VAN DEN BERGH voor de Leidsche Maatschappij uitgeeft, B. I, vs. 305 (I^e^ D., bl. 10), zegt een koopman, die door *scakers* overvallen was, die hem niets hadden gelaten, en niets had overgehouden dan een enkel brood:

> Het was ghevallen in ene grebbe
> Van meere kerren die met mi quam:
> Daer toe ginc ic ende nam
> Een broet ende staect in minen *ghere*,

alwaar *ghere* voor eene plooi van zijn overkleed genomen wordt. -

Het Glossarium van den Heer LULOFS is, zoo als alle glossaria der oude school, onvolledig, onsystematisch en dikwerf onjuist; het onvolledige zullen wij niet betoogen, omdat de schrijver zich achter zijn subjectief gevoel over ‘de moeijelijkste woorden’ kan verschuilen; ook op het onsystematische zullen wij niet te zeer aandringen, daar Prof. LULOFS hierin al zijne voorgangers ten voorbeelde had, en men er in Special-glossare, die alleen tot gemak der leeken zijn ingerigt, altijd min of meer in vervallen zal. De onjuistheid willen wij met een paar voorbeelden aantoonen.

Prof. LULOFS heeft zich in de noot op bl. 379 een woord laten ontvallen, dat ons niet de gunstigste denkbeelden geeft omtrent zijne wijze van tot de beteekenis der woorden op te klimmen; immers hij prijst daar den jongen lieden aan, om ‘zelve den zin wat te gissen.’ En wanneer wij het glossarium met eenige aandacht met de teksten vergelijken, dan blijkt het ons, dat Prof. LULOFS veelal naar den zin gist, wanneer hij niet vroegere glossaria - zelfs met hunne fouten - naschrijft: vandaar dan ook, dat wij zelden de eerste beteekenis

van een woord vinden opgegeven, en dat de verklaringen vaak óf onwaar óf onjuist zijn. Zie hier eenige voorbeelden.

'*Achte*, 203, voor *hachte* of *hafte*, hechtenis, gevangenschap.' Zoo luidt de verklaring van WILLEMS; maar de beteekenis is: *overleg, voorzorg*. Verg. de *Teuthonista* op het woord.

'*Al bloet*, 50, *volkomen, geheel, openlijk, zeker*. Verg. bl. 313 en 377.' Wat de twee eerste verklaringen betreft, ze zijn uit de lucht gegrepen; het is een gewone stoplap: wil men dien vertalen, het zij dan door *openlijk, klaarblijkelijk*. Op bl. 313, waarheen verwezen wordt, vindt men niets te dezer plaatse dienende; op bl. 377 heet het: 'Bij die uitdrukking *al bloet* zou men misschien het latere stopwoord *gans bloet!* kunnen vergelijken, tenzij men dit met BILDERDIJK van *Jans* (d.i. *Johannes*) *bloed* afleide.' Noch het een, noch het ander; zie Dr. M. DE VRIES, Aant. op den *Warenar*, bl. 97-100.

'*Ane lach* (*daer*), 42, *op plaats had, gevierd werd.*' Dat heet ik eerst eene beteekenis uit den zin opmaken. Dat *ane* wel eens *op* beteekent, leert Prof. LULOFS zelf, bl. 321; *liggen* staat voor *gheliggen*, dat, even als *ghevallen*, beteekent *gebeuren*. Ook de Hoogleeraar CLARISSE heeft deze uitdrukking niet eenvoudig genoeg verklaard, *Heimel*., bl. 163-165.

'*Ange*, 120, enge opeenpersing.' Zie Dr. M. DE VRIES in den *Letterb.*, N^{o}. 24 van 1845.

'*Bander*, 215, misschien hetzelfde als *vander*, enz.' Het woord komt zoo dikwijls voor, dat ik naauwelijks noodig heb te verwijzen naar het gloss. op *Karel den Gr.* en mijn *Specimen*, p. 76-77.

'*Behagel*, 177, *forsch, kloek, krachtig;*' maar 239, omdat de zin het zoo meêbragt: 'behaagziek, coquet.' Van *krachtig* op *overmoedig, trotsch* is geen groote sprong; maar om tot *behaagziek* te komen, dient men een' zet te nemen, die althans geen mingeoefende volgen kan.'

'*Behoet*, 77, behoedzaam.' Alweêr gissen; de tekst heeft:

> Waren die manne behoet,

waar de passieve vorm, *behoed zijn* of *worden*, de beteekenis van een medium heeft.

'*Beraden zijn*, 52, *genegen zijn*, enz.' Al wederom de afgeleide beteekenis voorop.

'*Besich*, 132, *druk, drukte, werk.*' Kan dit woord t.a. pl. adject. en subst. te gelijk zijn?

'*Bevinden*, 41, uitvinden, te weten komen.' Moest DAHLILA SIMSONS kracht uitvinden? Verklaar het: *onderzoeken*, en delg

in den tekst de komma achter dit woord uit, en zet hem des noods achter *zoude*.

‘*Beweven*, 91, *verworven, ingelegd.*’ De twee woorden staan al zeer zonderling naast elkaar; maar men bedenke, dat er gesproken wordt van *ere beweven*. Verg. *Dietsce Catoen*, bl. 46.

‘*Beworpen*, 169, *afgezet, uitgesneden, doorwerkt*.’ Ik heb al in mijn Gloss. op KAREL *den Gr.* voorgeslagen die plaats te verklaren door *ontworpen*. Verg. KILIAEN.

‘*Boucrane*, 93, *fijn lijnwaad*. ROQUEFORT zegt in zijn *Gloss*.: étoffe de poil de chèvre ou de bouc,’ en in den *roman van de roos*, vs. 1144, schijnt het ook eene grove stof te beteekenen; opmerkelijk stemt met de in het Handboek medegedeelde pl. overeen *Reinaert*, vs. 5499, alwaar men de verklaring van WILLEMS zie.

‘*Doene*, 42, 91, benoodigdheid, goed, goederen, belang.’ In het minst niet; in de eerst aangehaalde pl. lezen wij:

> Dalida heeft huer bedacht,
> Ende riep tot huer die Baroene
> Metten gelde en metten doene.
> Zi deden slapen in haren scoet, enz.

Men verandere de interpunctie aldus:

> Metten gelde, ende metten doene
> Zi deden slapen, enz.

Mett[i]*en doene* vertale men: *dit doende, met dit te doen, ondertusschen, tevens*. In de andere pl. is *te haren doene*, te haren behoeve; maar de beteekenis hangt daar van *te* af.

‘*Dwanc*, van *dwinghen*, 182, velde, drilde of slingerde’ *an hem dwanc* is hier: aan zich *vastdrukken, omklemmen. Hem* ziet op den ridder, niet op het serpent.

‘*Erspranc*, 185, sprong op. Hoogd. vorm. Elders *ontspranc* (CLIGN.).’ *Ontspringhen* is heel iets anders, nam.: *wakker worden*, zoo als ook CLIGNETT, *Bijdr.*, 392, zegt.

‘*Faitijs*, 213, getrouw.’ Gruwelijk misgegist; het hangt niet met *foi* zamen, maar beteekent *schoon, fraai;* zie het Gloss. op KAREL *den Gr.*, bl. 285-286.

‘*Ghebaren*, 182, razen, tieren, gebaar maken.’ De twee eerste verklaringen zijn alleen goed, omdat er in den tekst *vreselike* bij staat; de derde omschrijving, van Prof. VISSCHER overgenomen, klinkt wat al te vreemd, als men van een serpent spreekt. *Ghebaren* is *zich aanstellen, gedragen, handelen*. Verg. mijn *Specimen*, bl. 80.

‘Gheren (ye), 131.’ Onzin: het woord is *yegeren*. Het komt in den *Lancelot* herhaaldelijk voor, zoowel als bij VELTHEM,

‘*Halsberch*, 165; hals- en borstharnas.’ Beter: *de geheele ijzeren malienkolder*; zie HUYD. op STOKE, II, 133 vlg. en MEYRICK, *Inquiry into ancient armour*, III, Gloss., i, v. Verg. ook BILDERDIJKS *Gesl. lijst* op het woord.

‘*Kint ende Kinne*, 172, kind en kunne, d.i. heel het huisgezin. Zie HOFFMANN.’ HOFFMANN'S redenering is onjuist en HUYDECOPER had gelijk op STOKE, I, 243; de tegenstelling leert het in den regel:

> Kint ende kinne, man ende wijf.

Dat *kint* voor *zoon* gebruikt wordt, leert HOFFMANN in het Gloss. op *Flor.*, en *Künne* vindt men meer voor *dochter;* zie ZIEMANN, *Mhd. Wtb.*, i, v. Zie ook HAMAKER, *Akad. Voorl.*, bl. 43.

‘*Clergie*, 57, 150, geestelijkheid, kerkelijke zaken.’ Ik zou het liever verklaren *geleerdheid*, althans in de tweede aangeh. pl.; verg. het Gloss. op de *Doctrinale*.

‘*Clien*, 209, klein, gering.’ Ongrammatisch woord alleen om het rijm. Het is echter zonderling, dat in den *Lancelot* eenige malen *clien* (het Eng. *clean*, zuiver) *clein* gespeld wordt; b.v. HS. f°. 137, vers. col. a. De Heilige Geest wil niet

> Herbergen daer sijn viant es,
> Maer in steden de sijt gewes
> Die suver ende *cleinlijc* si.

En f°. 151, rect. col. C:

> Ende dat ou die creature
> Die daer gewonnen werd tier ure
> Suver ende *cleinlijc* te samen
> Soude sijn van lichamen.

‘*Cout*, 40, *kil, levenloos!!* er wordt van eene *cisterne* gesproken!

‘*Lien*, 204, *meêpraten, ééne lijn trekken*.’ Zou men uit de tweede verklaring niet moeten opmaken, dat zij eenigzins etymologisch moest heeten? *Lien* is *liden*, eigenl. *belijden*.

‘*Menderlike*, 181, naauwkeurig (?) met bevreemding (?).’ Prof. LULOFS moest zijne verklaring vragenderwijze geven, omdat hij het woord niet kende; evenwel komt het ook in het *Taalk. Mag.* voor: III, 189, wordt van eene jonkvrouw gezegd, die haren minnaar vroeger tegenstand had geboden:

> Want bede ic waende wale
> Ane hare sachte simple tale
> Ende ane haer *meinderlic* gelaet,

Dat verwundelt ware hare raet,
Ende dat lichtelike soude sijn gedaen.

Prof. CLARISSE vertaalt het door ‘minnelijke, vriendelijk.’ ZIEMANN heeft in zijn *Mhd. Wtb. Mende* en *mendunge*: ‘ergötzen, freude,’ en *Menden*: ‘fröhlich genieszen, sich erfreun.’

FERGUUT zag dus het serpent *met genoegen*, want hij was ‘herde fier,’ omdat hij het wonderdoende schild bemagtigd had.

‘*Mitoer*, met hen, bij hen.’ De redenering, waarmede Prof. LULOFS, bl. 78, in de noot, dit *mitoer* tracht te verklaren, gaat niet op. Het vers toch luidt:

Mitoer es smeken ane vaen,

en dit uit te leggen: ‘Bij hen is slechts met smeeken (d.i. vleijen) wat aan te vangen’ is zinsverdraaijing: *es anevaen* voor *es ane te vaen* is Kakolijnsch. Men moet voor *mitoer* lezen *nutter*, zoo als ook het afschrift van LE LONG heeft, en hetgeen den natuurlijksten zin ter wereld oplevert.

‘*Moede*, 192, *toorn, wrevel* (Hoogd. *Unmuth.*)’ Van alle kanten mis. Vooreerst is *moede* de gebogen naamv. van *moet*, en dit beteekent *gemoed*, verg. *Heim. der Heim.*, bl. 207, 208, en zie Prof. LULOFS zelf, drie regels verder.

‘*Na*, 46, bij (b.v. na den osse).’ Foei! waarom wil Prof. LULOFS, dat men LUCAS *bij* een' os zette? *na den osse gheset* beteekent hier: *naar de gedaante van een' os afgebeeld*.

‘*Na af*, 204, bijna, bijkans.’ De bedoelde regel is niet juist begrepen; de tekst heeft:

Het stanc daer vuler dan hels pec:
Wel was icker *na* af gestict.

Wel moet bij *na* gevoegd worden, en is dus *welna, bijna; icker af* is *ic daer af*, d.i. *daer van*, namelijk van den stank.

‘*Nappe*, 144, tafellinnen (Fr. *nappe*).’ Dat *nap* of *nappe* een *beker* of *schotel* is, had Prof. LULOFS in den *Brandaen* kunnen zien (O. Vl. Ged., I, 118), of bij KILIAEN, i, v. Maar om te weten, dat *nappe* in geen geval *tafellinnen* beteekent, had hij zoo ver niet behoeven te gaan; want bl. 394, i, v. *plade*, d.i. *zilver*, haalt hij zelf de *nappen van plade* aan uit HEELU, bl. 338. Maar *nappe* klonk ook zoo Fransch!

‘*Ommare hebben*, 57, wars zijn van iets, haten, verfoeijen.’ Dat men niet voor *mare* houdt, haat men nog niet; het beteekent *verachten*, gelijk CLIGNETT breedvoerig betoogd heeft, *Bijdr.*, bl. 81-82.

‘*Onneren* (adject.), 51, eerloos.’ Ook deze plaats heeft Prof. LULOFS niet verstaan; zij luidt:

> No en hoerde man zo onneren
> Volc als die Joden waren.

Onneren is het ww., dat de Heer LULOFS één regel vroeger bijbrengt. Men versta de plaats aldus: Nooit hoorde men een volk zoo schenden als de Joden [geschonden] werden.

‘*Ontraden*, 120, van kracht berooven, schadeloos maken.’ Wij behoeven hierbij niet stil te staan. Dr. M. DE VRIES heeft deze verklaring al verbeterd in den *Letterbode*, N^{o}. 24 van 1845.

‘*Ontsinnen*, 113, zich bezinnen (?), een' aanslag beramen (?).’ Noch het een, noch het ander. *Ontsinnen* is hier als altijd: *buiten zinne zijn*. Prof. LULOFS werd in de war gebragt door het bijgevoegde *wilde*, doch zoo schreef ook MELIS STOKE, B. II, 539: *wilden wanen*, voor *waanden*, waarvan meer voorbeelden zijn.

‘*Ontcrichten*, 121, ontwringen, frequent. van *ontcrighen*.’ Is die afleiding zoo zeker? Is het niet *ontcrechten*, van *cracht?* Verg. LELYVELD op HUYDECOPER, *Proeve,* I, 497.

‘*Opghedaen*, 109, afgenomen (de tafel).’ Beter: *weggenomen*, namelijk van de schragen, waar de tafel op lag (verg. *Beatrijs*, bl. 57). De verklaring van Prof. LULOFS zweemt te veel naar ons tegenwoordig denkbeeld van tafel afnemen (*desservir*).

‘*Puut*, 154, kikvorsch (oud-Fr. *raine*).’ Waartoe hier de aanhaling van het oud-Fr.??

‘*Saen*, ras, spoedig (oud-Fr. *sliumo*).’ Dezelfde vraag geldt voor *sliumo*.

‘*Sceren*, 76, 173, spotternij, gekschering,’ en

‘*Scerne* of *sceerne*, 155, 199, bespotting, uitjouwing.’ Waarom van één woord twee artikels gemaakt? Of is *scerne* niet de casus oblig. van *sceren?*

‘*Sidermeer dat*, 131, ver van daan dat. Verg. bl. 309.’ Zonderlinge inconsequentie! Bl. 309 wordt het uitgelegd: *sinds dat, nadien, dewijl*. Verg. mijn artikel in den *Letterbode*, N^{o}. 36 van 1845.

‘*Sloech*, 123, sloeg of drong zich door (van *slaen*).’ Minder juist: men moet er onder verstaan *met sporen*, gelijk op andere plaatsen uitdrukkelijk staat. Verg. mijn *Specimen*, bl. 81.

‘*Utterste*, 226, meest noodwendige.’ Veel eenvoudiger en natuurlijker is: *uiterste, laatste*.

‘*Vlegghen*, 165, scheuren, deuken (zelden voorkomend).’ Om die zeldzaamheid voegen wij er een voorbeeld bij uit den *Lancelot*, II, 45059:

> Soe wat so hi gesochte
> Metten swarde dat hi brochte,
> En ontfinc noit *vlecge* no scard.

‘*Vorwaert*, 134, werwaarts.’ Natuurlijk, omdat de zin dit meêbragt. Wij hebben hierboven reeds doen zien, dat het HS. *werward* heeft.

‘*Wetecree*! 184, eene soort, enz.’ Dit wordt goed uitgelegd, zoowel als *Wete Key*, hetgeen te meer verwondert, wijl op bl. 336 allerlei zonderlinge denkbeelden omtrent dat *Key* zijn geopperd. Prof. LULOFS zegt in de noot op bl. 403, dat hij ‘later’ gezien heeft, dat HALBERTSMA *wetekey* even als Z.H.G. uitlegt; moet men dit *later* niet betrekkelijk maken op het gezegde bl. 336? Voor *wetekeye* vindt men ook wel *wete God*, b.v. *Roman van de Roos*, vs. 3732.

Wigant, 175, 229, oorlogsman, oud-Fr. *warrier*, Eng. *warrior*.’ Alweder eene zeer onnutte omhaal van geleerdheid. Wat heeft *war* met *wijch* gemeen?

En hiermede zullen wij de lijst onzer aanhalingen sluiten. Hoewel wij bij lange na niet al onze aanmerkingen op het Glossarium hebben medegedeeld, zal het aangehaalde toch voldoende zijn, om onze uitspraak te regtvaardigen.

Wij zijn aan het einde gekomen van onze onaangename taak. De slotsom kan niet twijfelachtig zijn, en wie onzer beschouwing eenige aandacht waardig gekeurd heeft, zal moeten erkennen, dat wij niets te veel zeiden, toen wij aan dit *Handboek* *incompleetheid, inconsequentie* en *valsche voorstelling* te laste legden.

Het letterkundig publiek moge thans uitspraak doen over het *Handboek* en de rigting der oude school.

Wij hebben zoo veel mogelijk getracht in algemeene beschouwingen te blijven, voor zoo ver zulks mogelijk was bij den aard van onzen arbeid; kleine gebreken hebben wij in den regel niet aangestipt, daarom ook de talrijke drukfouten niet aangewezen, die de teksten ontsieren. Dit zijn oneffenheden die den weg ter wetenschap niet zullen versperren.

Maar daar, waar het de rigting gold, die moet gevolgd worden, om tot het doel te geraken, daar hebben wij ons oordeel, onze veroordeeling, openhartig uitgesproken.

Ik weet het, er zullen er zijn, die het mij ten kwade zullen duiden, dat ik een gelauwerd hoofd, een' gevestigden letterkundigen naam, heb aangetast. Voor dezulken herhaal ik nogmaals: de waarheid gaat boven persoonlijke consideratiën. Hen wil ik de woorden van MAERLANT herinneren, die de Heer LULOFS tot de zijne maakte (bl. 377):

> Voort so willic hen vermanen,
> Die Clerke zijn ende historiën kinnen,
> Of zi iet vinden hier binnen
> Te verbetren, of zijt connen,
> Dat zijt doen!

Deze uitnoodiging tot kritiek zal ook den *oorruners* en *oorscalken*, die, *plus royalistes que le roi*, zich over mijne vrijmoedige taal verontwaardigen wilden, den mond snoeren.

Heb ik hier en daar, in het vuur mijner innige overtuiging, volgens sommiger oordeel, de beleefdheidsvormen te veel over het hoofd gezien, het doet mij leed; maar men zal mij wel willen toestemmen, dat er waarheden zijn, die niet naakt genoeg kunnen gezegd worden. Hij, wien de vorm zijner gedachte zwaarder weegt dan die gedachte zelve, verzette zich niet tegen misbruiken of vooroordeelen; hij volge den algemeenen stroom! En dat kon noch wilde ik, waar het vak op het spel stond, dat ik met liefde beoefen; waar het de vraag gold, of wij immer in den ouden cirkel zullen ronddommelen, dan of eenmaal de overtuiging zal ontwaken, dat de beoefening onzer letterkunde eene wetenschap is, die ook wetenschappelijk dient behandeld te worden.

December, 1845.
Dr. JONCKBLOET.